

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН
ІМ. Б. Д. ГАВРИЛИШИНА**

Кафедра міжнародної економіки

Машталір Ольга Романівна

**Інноваційні перетворення у Європейському
Союзі в аспекті розвитку європейської інтеграції
України**

Спеціальність 051 –Економіка

Освітньо-професійна програма – Міжнародна економіка

Виконав студент групи ЕМЕм-21

Машталір О.Р.

(підпис)

Науковий керівник :

д.е.н., проф. Лизун М.В

(підпис)

Дипломну роботу допущено до захисту

«___»_____2020р.

Зав,кафедри,

д.е.н.проф. В.Є. Куриляк

Тернопіль-2020

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	9
1.1. Теоретичні основи інтеграційних процесів.....	9
1.2. Ретроспектива інтеграційних ініціатив в ЄС	16
1.3. Передумови інституційної трансформації ЄС	22
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2.АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЄС	34
2.1. Офіційні сценарії розвитку структури Європейського Союзу.....	34
2.2. Реформи в ЄС в аспектах формування банківського та фіскального союзів	41
2.3. «Європейський семестр» як спосіб координації економічної політики в ЄС	50
Висновки до розділу 2	57
РОЗДІЛ 3.СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ДО СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ В ЄС	59
3.1. Перспективи розвитку системи інститутів України в умовах переформатування Європейського Союзу	59
3.2. Сценарії адаптації України до нових моделей інтеграції в ЄС	66
Висновки до розділу 3	73

ВИСНОВКИ.....	4
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
	79

ВСТУП

Актуальність теми. Європейський Союз увійшов у новий період розвитку, який є одним з найскладніших в історії європейської інтеграції. Початок цьому періоду поклала глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009рр., яка зумовила кризу в зоні євро та боргову кризу у Греції, а згодом – поширилася на нові, неекономічні сфери. В Європі дедалі більш активними та впливовими стають євроскептичні політичні сили, що свідчить про комплексність кризових явищ усередині ЄС та неминучість його істотного переформатування. Усе це сприяло появі нового аналітичного напрямку з розробки теорії дезінтеграції, що, вочевидь, свідчить про фундаментальність нинішніх євроінтеграційних проблем.

Важливим завданням постає визначити майбутні напрямки розвитку Європейського Союзу та шляхи, якими змінюватиметься в перспективі інтеграційне об'єднання. Відкритими залишаються питання яким буде його вплив на розвиток світової економіки та яке місце посідатиме у глобальному конкурентному середовищі. Відповіді на ці питання для України є особливо важливими, зважаючи на те, що стратегічний курс, якого дотримується країна з 2014р., спрямований на кардинальні соціально-економічні та політичні перетворення, найтіснішим чином пов'язаний з ідеєю євроінтеграції, а Угода про асоціацію України з ЄС стала ключовим механізмом, який визначає напрями та темп українських реформ. Але, на жаль, поглиблене вивчення цих проблем в Україні відбувається досить мляво та невиразно. Формальна та нерідко беззмістовна проєвропейська риторика стала не просто модним трендом, а навіть продукує своєрідні ідеологічно вмотивовані табу на будь-яку серйозну критику того, що відбувається в ЄС. І це небезпечно, адже не дозволяє побачити проблеми та перешкоди на шляху розвитку країни, а отже своєчасно вживати необхідних політичних заходів.

Проблематика трансформації інституційних структур ЄС весь цей час служила об'єктом досліджень і дискусій вчених і практиків. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів проблеми регіональної політики внесли такі науковці, як: Р. Арчік, Ж. Делор, Н. Гордон, М. Лизун, Ж.-К. Юнкер,

П. Шміттер, Р. Шуман, Ф. Перру, Є. Савельєв, М. Лизун, К. Уівер, Шамборовський Г., Шнирков О. та інші. В їх працях аналізуються процеси розвитку територій, механізми оцінки регіональних диспропорцій, підходи до визначення пріоритетів трансформації політики у ЄС та Україні.

Разом з тим, незважаючи на наявні в даній області теоретичні та практичні наукові дослідження, багато питань, що стосуються регіонального економічного розвитку ЄС і України, ще недостатньо вивчені. Особливо актуальним аспектом є проблема адаптації вітчизняної політики до умов інноваційних перетворень у Європейському Союзі.

Метою дипломної роботи є систематизація теоретичних основ розвитку сучасних інтеграційних процесів, визначення пріоритетів та обґрунтування напрямів трансформації економіки та політики в аспекті розвитку європейської інтеграції України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- визначити сутність та основні принципи інтеграційних процесів;
- розглянути ретроспективу інтеграційних ініціатив в ЄС;
- систематизувати передумови інституційної трансформації ЄС;
- оцінити інституційні аспекти та механізми регіонального розвитку ЄС;
- проаналізувати офіційні сценарії розвитку структури Європейського Союзу;
- дослідити перебіг реформ в ЄС в аспектах формування банківського та фіскального союзів;
- визначити перспективи розвитку системи інститутів України в умовах переформатування Європейського Союзу;
- запропонувати сценарії адаптації України до нових моделей інтеграції в ЄС.

Об'єктом дослідження виступають інтеграційні процеси в ЄС.

Предметом дослідження є заходи та інструменти структурних перетворень політики ЄС.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є теоретичні концепції розвитку інтеграційних процесів. При виконанні роботи використані такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історико-логічний, наукового узагальнення, індукції та дедукції, аналізу і структурного синтезу, порівняння, систематизації, структурно-динамічного аналізу, аналогії, класифікації, ідентифікації, узагальнення.

Інформаційну базу дослідження склали матеріали періодичних іноземних та вітчизняних видань, офіційні публікації та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, звіти МВФ, Євростату, нормативно-правові акти, доповіді міжнародних організацій, Інтернет ресурси, монографії, вітчизняні, зарубіжні фундаментальні праці, фахові видання, а також власні розрахунки автора, що пов'язані з дослідженнями процесів інтеграції в Європі.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у визначенні перспектив розвитку системи інститутів України в умовах переформатування Європейського Союзу та сценаріїв адаптації України до нових моделей інтеграції в ЄС.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що систематизовані теоретичні та практичні положення, узагальнений світовий досвід можуть бути використані при формуванні, розробці та реалізації інтеграційної політики України, у аналітичній роботі центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, при формуванні стратегій розвитку вітчизняних спільних підприємств.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення, результати та пропозиції магістерської роботи обговорювались на міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції студентів та молодих вчених «Проблеми сталого, креативного і прозорого розвитку: глобальний, європейський та український виміри» (14-15 березня, 2019 р., м. Тернопіль), міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Розвиток міжнародних відносин України та країн Вишеградської четвірки» (4-5 грудня, 2019 р., м. Тернопіль) та міжнародному круглому столі

«Вишеградська четвірка і Україна: напрямки, механізми і форми партнерства»
(1 грудня, 2020 р., м. Тернопіль).

Обсяг та структура магістерської роботи. Основний текст магістерської роботи викладений на 82 сторінках та містить 11 таблиць і 4 рисунки. Список використаних джерел налічує 82 позиції.

РОЗДІЛ 1.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

1.1. Теоретичні основи інтеграційних процесів

Глобалізація, мінливі умови ринків, зростання конкуренції та асоційована з ними невизначеність міжнародних економічних та політичних відносин зумовили виникнення нових імперативів взаємної організації держав. Саме процеси інтеграції є одними із визначальних чинників, що окреслюють загальні контури сучасної гео економічної та геополітичної мапи світу (як і контрреакція на них у вигляді дезінтеграції, проявом котрої, поміж іншого, є посилення сепаратизму, автономізація та антиглобалізаційні настрої).

Термін «інтеграція» (лат. «*integrum*» – «ціле», «*integratio*» – «відновлення») використовується в широкому значенні як «... об'єднання чого-небудь у єдине ціле» та є загальноживаним в економічних, математичних, інженерних, соціологічних, біологічних науках [54].

Варіації сучасних економічних значень терміну «інтеграція» наведені в табл. 1.1. Враховуючи об'єкт дослідження, надалі ми використовуватимемо термін «інтеграція» переважно в макроекономічному значенні, розглядаючи його як вищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин у рамках ланцюга: «економічні контакти → взаємодія → кооперація → інтеграція».

Інтеграцію на макрорівні можна розглянути з двох перспектив:

- функціональної – відбувається винятково з врахуванням наявності спільних економічних інтересів партнерів без особливої прив'язки до географії держав (наприклад, Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) та інші галузеві міжнародні організації);
- регіональної – реалізовується в рамках географічних альянсів держав-сусідів (як Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА) тощо) [22].

Макроінтеграцію в її функціональному контексті в спеціалізованих дослідженнях (особливо західних) переважно називають просто економічною

інтеграцією (англ. «*economic integration*»), тоді як її територіальний вимір – регіональною економічною інтеграцією (англ. «*regional economic integration*») чи регіональною інтеграцією (англ. «*regional integration*»).

Таблиця 1.1

Діапазон економічних значень терміна «інтеграція» [18]

Варіанти застосування		Економічний зміст категорії
Економічна інтеграція за рівнями	локальна інтеграція	Об'єднання етапів виробничого процесу в рамках одного мікроекономічного суб'єкта
	мікроінтеграція (горизонтальна, вертикальна та ін.)	1. Об'єднання етапів виробничого процесу групи мікроекономічних суб'єктів. 2. Злиття та поглинання мікроекономічних суб'єктів у рамках: – однієї галузі (горизонтальна інтеграція); – одного виробничого ланцюга (вертикальна інтеграція «вгору» та «вниз»); – сфери розподілу (невиробнича вертикальна інтеграція «вгору»); – непов'язаних галузей та виробничих ланцюгів (інтеграція на основі критерію власності). Усі розглянуті вище підвиди мікроінтеграції можуть реалізовуватись як на національному, так і на міжнародному (транснаціоналізація) рівнях
	внутрішня мезорегіональна інтеграція	Комплекс взаємодіючих економічних суб'єктів у певному регіоні (районі) в межах однієї держави
	національна інтеграція	Взаємодіючі сектори декількох регіональних комплексів у межах однієї держави
	міждержавна мезорегіональна інтеграція (прикордонна)	Взаємодіючі сектори декількох регіональних комплексів у рамках декількох держав, що межують між собою
	макроінтеграція (функціональна та регіональна)	1. Об'єднання чи гармонізація економічних секторів декількох держав незалежно від географії розташування (функціональна макроінтеграція). 2. Об'єднання чи гармонізація економічних секторів декількох держав у рамках регіональних інститутів та норм.
	мегаінтеграція	Інтеграція в масштабах глобального економічного простору (в т. ч. світовий економічний порядок)
Вузькоспеціалізовані значення		
Інтеграція як етап процесу «відмивання грошей», за якої кошти повертаються до їх власників після проходження маскування під легальні операції		
Термін « <i>Integration clause</i> » позначає умову контракту, яка засвідчує його остаточність та цілісність		

Джерело: систематизовано автором.

Розглянемо основні віхи розвитку типології регіональної економічної інтеграції крізь призму регіональних економічних організацій (які здебільшого є торговельними).

Насамперед варто зазначити, що єдина наявна «офіційна» градація регіональних організацій розроблена СОТ і містить наступні форми РТО:

1. Зона вільної торгівлі (ЗВТ) – детермінується статтею XXIV ГАТТ як група митних територій, на котрій митні тарифи та інші рестриктивні заходи скасовані для майже повного переліку торгових продуктів (окрім дозволених випадків).

2. Митний союз (МС) – регламентується також статтею XXIV ГАТТ і, крім особливостей, наведених для ЗВТ, має передбачати наявність однакових тарифів і рестриктивних заходів серед членів об'єднання відносно третіх сторін.

3. Економічна інтеграційна угода (англ. «*Economic Integration Agreement*») – згідно статтею V ГАТС являє собою домовленість про суттєву лібералізацію торгівлі послугами.

4. Часткова угода (англ. «*Partial Scope Agreement*») – регламентується т. зв. Дозвільною умовою (англ. «*Enabling Clause*») і стосується лібералізації торгівлі обмеженим набором продуктів винятково між країнами, що розвиваються [68].

Серед усіх РТО, зареєстрованих у СОТ, явно домінують двосторонні домовленості, що дало підставу Ю.-Д. Кангу вести мову про доцільність виокремлення в рамках регіоналізму додаткової категорії «білатералізм». Кількісний розподіл РТО залежно від типу наведений у табл. 1.2 і демонструє абсолютне домінування зон вільної торгівлі серед регіональних угруповань.

В історичній ретроспективі можна виокремити чотири періоди якісних трансформацій РТО:

1. Кінець 1950-х – початок 1980-х рр. – створення Європейської економічної спільноти (ЄЕС) та Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), які стали прикладом для наслідування для країн, що розвиваються в Латинській Америці та Африці (період трактується як «старий регіоналізм»).

Таблиця 1.2

Кількість регіональних торгових організацій за СОТ [82]

(за станом на 9.11.2020 р.)

Тип РТО	Кількість організацій*	Кількість приєднань нових членів
Зона вільної торгівлі	246	4
Митний союз	18	12
Економічна інтеграційна угода	143	7
Часткова угода	22	2
Всього (фізична к-ть)*	284	

Примітка: якщо РТО регламентує торгівлю і товарами, і послугами, то СОТ одночасно фіксує організацію і як ЕІУ, і як ЗВТ чи МС (де-факто зареєстровано лише одну РТО, що регулює винятково торгівлю послугами). Проте в підсумковому рядку наведено фізичну кількість РТО.

Джерело: за даними: WTO. Regional Trade Agreements Information System, 2019. URL: https://rtais.wto.org/UserGuide/RTAIS_USER_GUIDE_EN.html (дата звернення: 09.11.2020).

2. Друга половина 1980-х – початок 1990-х рр. – ознаменований появою двох РТО із якісно новітніми для свого часу принципами: єдиного ринку в Європі (на основі Єдиного європейського акта та Маастрихтського договору) та Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА; англ. «*North American Free Trade Agreement*», *NAFTA*), котра була першою РТА між умовними Північчю (США, Канада) та Півднем (Мексика). Окрім зазначених організацій, в цей період утворились Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР; ісп. «*Mercado Común del Sur*») та Зона вільної торгівлі Асоціації південно-східних азійських націй (АСЕАН; англ. «*Association of Southeast Asian Nations*»).

3. Період із середини 1990-х до кінця 2000-х рр. характеризується безпрецедентним зростанням кількості РТО. На сьогодні більшість держав характеризується одночасним членством у декількох регіональних альянсах.

4. Початок 2010-х рр. ознаменувався появою так званих плюрилатеральних ЗВТ чи, як їх називають, мегарегіональних торговельних об'єднань (англ. «*plurilateral FTAs*», «*Mega-regional trade agreements*»), які фактично нівелюють географічні виміри регіону. Прикладами таких організацій можуть бути Транстихоокеанське стратегічне економічне партнерство (ТТСЕП;

«*Trans-Pacific Strategic Economic Partnership Agreement*», *TPSEP* чи *P4*), що переживає непростий процес реорганізації у Транстихоокеанське партнерство (ТТП; англ. «*Trans-Pacific Partnership Agreement*», *TPP*), а також Всестороннє регіональне економічне партнерство (ВРЕП; англ. «*Regional Comprehensive Economic Partnership*», *RCEP*) і прототип Трансатлантичного торговельного та інвестиційного партнерства (ТТІП; англ. «*Transatlantic Trade and Investment Partnership*», *TTIP*) [82].

Очевидно, що така велика кількість і різноманітність регіональних торговельних об'єднань викликає значний науковий інтерес серед економістів, котрі неоднократно здійснювались спроби систематизації РТО та інші типи регіональних угруповань згідно з методологією, відмінною від тієї, що пропонує СОТ.

Типологія регіональних інтеграційних організацій першого покоління ґрунтується на градації Б. Балаша від 1961 р., що навіть сьогодні продовжує вважатися канонічною для багатьох академічних курсів та наукових праць із питань інтеграції. Дослідник визначив (а точніше спрогнозував появу, так як на той час інтеграційні процеси перебували на етапі становлення) п'ять рівнів інтеграції в рамках регіональних об'єднань: зона вільної торгівлі (ЗВТ), митний союз (МС), спільний ринок (СР), економічний союз (ЕС), повну інтеграцію (політичний союз). В альтернативних адаптаціях розглядаються також рівні зони преференційної торгівлі, монетарного, банківського, фіскального союзів і т. ін. Один із варіантів систематизації рівнів регіональних об'єднань, запропонованої Б. Балаша, та їх відповідні характеристики наведені в табл. 1.3.

Окрім визначених етапів, розрізняють також три інших типи регіональних об'єднань із меншим ступенем розвитку інтеграційних процесів:

- економічні форуми щодо співпраці у сферах торгівлі, інвестицій та монетарних відносин, які, на відміну від РТО, не пов'язують партнерів жорстко регламентованими угодами чи зобов'язаннями (як Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) чи Регіональний форум АСЕАН);

- невзаємні преференційні угоди, за якими розвинуті країни надають більш ліберальний доступ до своїх ринків для країн, що розвиваються без

отримання еквівалентних концесій від останніх (наприклад, співпраця ЄС із країнами Африки та Карибського і Тихоокеанського басейнів в рамках Яундеської, Ломеської та Котонуської конвенцій). Такі угоди регламентуються не ГАТТ/СОТ, а в рамках нормативного поля Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД);

Таблиця 1.3

Перше покоління типології форм (етапів) регіональної економічної інтеграції [54]

Рівні	Критерії						Приклади
	Зниження внутрішніх тарифів	Усунення внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів та робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція	
Зона преференційної торгівлі (ЗПТ)*	X						Латиноамериканська інтеграційна асоціація (АЛАДІ)
Зона вільної торгівлі	X	X					НАФТА ЄАВТ
Митний союз	X	X	X				КАРИКОМ, ЄС+Туреччина Митний союз ЄАЕС
Спільний ринок	X	X	X	X			МЕРКОСУР (на етапі становлення)
Економічний союз	X	X	X	X	X		Європейський союз (не повністю)
Політичний союз	X	X	X	X	X	X	Західна та Східна Німеччини, Історичний етап США з 1789 р.

Примітка: іноді термін «ЗПТ» вживають для позначення всіх типів РТО загалом, а випадок взаємної торгівельної лібералізації, що не досяг рівня ЗВТ, називають преференційною угодою.

Джерело: модифікація: Balassa B. The Theory of Economic Integration. London: Routledge, 2013. 286 p. (із введенням етапу преференційної угоди).

– згадані раніше часткові угоди, регламентовані Дозвільною умовою СОТ від 1979 р., яка дає можливість зменшувати тарифи для торгівлі певними категоріями продуктів між країнами, що розвиваються.

Зазначені вище інтеграційні об'єднання, а також особливі умови для прибережної та прикордонної торгівлі, є винятками із режиму найбільшого сприяння, офіційно закріпленого нормативними документами ГАТТ, ЮНКТАД і Хартії економічних прав і обов'язків держав, прийнятої ООН.

Б. Балаша фактично зумів передбачити основні віхи розвитку Європейського Союзу, однак інтеграційні процеси за межами Європи переважно розвивались за іншими сценаріями.

Можна виділити такі несумісності типології регіональних організацій першого покоління із поточною реальністю:

1. Градація регіональних організацій. Наприклад, митний союз вважається вищою формою інтеграції, ніж ЗВТ, однак створення МС далеко не завжди означає, що всі критерії ЗВТ були виконаними (часто між членами МС присутнє навіть квотування торгівлі). Згідно із постулатами першого покоління типології, угода між ЄС та Туреччиною вважається прикладом митного союзу, яка, проте, незрівнянна за рівнем інтеграції із НАФТА, котра формально є ЗВТ. Ідеться навіть не про інтенсивність торговельних потоків – НАФТА передбачає інституційні аспекти, спрямовані на досягнення регулятивної конвергенції у сфері торгівлі та інвестування, що є критерієм етапу спільного ринку [44].

2. Зміна парадигми міжнародної торгівлі. Сучасна регіоналізація часто імплементується не в міжнародному, а в глобальному вимірах. Враховуючи діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК), «національність» виробленого продукту доволі важко ідентифікувати. Сьогодні держави вступають у РТО (незалежно від їх самоідентифікації як ЗВТ, МС чи ін.) нестільки заради лібералізації торгівлі, як заради приваблення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та участі у глобальних виробничих ланцюгах.

3. Зростання кількості міжрегіональних інтеграційних об'єднань, що частково нівелює саму ідею регіональної економічної інтеграції.

4. Поява інтеграційних об'єднань типу «Північ-Південь». Мотивація участі менш розвинутих держав в альянсах із передовими економіками знаходиться у площині приваблення ПІІ та сприяння реформам завдяки так званім ефектам *“lock-in”*.

Підсумовуючи, можна зазначити, що всі наведені вище типи та рівні регіональної інтеграції значною мірою впливають на зміну геополітичного світоустрою. Відповідно, валютна регіональна інтеграція також не може розглядатись в певному вакуумі, окремо від інших процесів регіоналізації та регіоналізму, а є швидше їх вузькоспецифічною формою.

1.2. Ретроспектива інтеграційних ініціатив в ЄС

Європейській Союз утворився в результаті послідовного розвитку процесу інтеграції країн Західної Європи, на території якої державними утвореннями, порівнянними за розмірами з Європейським союзом, були Західна Римська імперія, Франкська держава, Священна Римська імперія. Ця ідея отримала нове життя після Другої світової війни. В 1949 році була створена Рада Європи [14], яка зосереджує свою діяльність на проблемах забезпечення прав людини в європейських країнах. Початкові кроки утворення ЄС наведені в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Початкові кроки утворення ЄС [24]

1950 9 травня	Міністр закордонних справ Франції Р. Шуман запропонував створити спільний ринок вугільної і сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн (пропозиція увійшла в історію під назвою «декларація Шумана») Однією з головних цілей плану стало примирення Франції та Німеччини та недопущення між ними війни у майбутньому.
1951 18 квітня	Підписання Паризького договору про створення Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС). До складу ЄСВС увійшли шість країн: Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція, які в подальшому стали «локомотивом» європейської інтеграції). Договір про ЄСВС набув чинності 23 липня 1952 року.
1952 27 травня	Країни «європейської шістки» підписують Договір про заснування Європейського оборонного співтовариства (ЄОО).
1957 23 березня	У м. Рим відбулося підписання Договору про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (Євратом).
1965 8 квітня	Підписано Договір про злиття виконавчих органів ЄСВС, Євратому та ЄЕС. 1 липня 1967 року цей Договір набув чинності. У результаті була створена єдина структура інститутів, що забезпечують розвиток європейської інтеграції. Основними інститутами стали Європейська Комісія, Рада Європейських Співтовариств, Європейський Парламент та Суд Європейських Співтовариств. У грудні 1974 року до цих органів додався новий – Європейська Рада, яка складається з глав держав та урядів країн-членів Європейських Співтовариств.
1968	Завершення формування зони вільної торгівлі та митного союзу (перших двох етапів інтеграції) Європейського економічного співтовариства (ЄЕС).
1969	Завершується формування спільного ринку (третього етапу інтеграції) ЄЕС. Первісні цілі ЄЕС, визначені Римським договором 1957 року були досягнуті. З'явилася необхідність визначення подальших завдань для розвитку європейської інтеграції.

Процес розширення ЄС – розпочався із 1973 року. Його розуміють як збільшення кількості членів цієї Спільноти. Відбулося 7 «хвиль» розширення. Після входження у 2013 році Хорватії, ЄС нараховує 28 країн (табл. 1.5).

Визначальною віхою європейської інтеграції є створення Європейського економічного і валютного союзу, ЄЕВС (англ. «*Economic and Monetary Union*», *EMU*), перші офіційні кроки до якого відбувались у 1960-х рр. (табл. 1.6).

Таблиця 1.5

Історично-правова хронологія розширення ЄС[17]

Рік	Країна	Чисельність країн
1957	Бельгія Італія Люксембург Нідерланди Франція Німеччина ФРН (утворення європейської спільноти)	6
1973	Велика Британія Велика Британія Данія Ірландія (I розширення)	9
1981	Приєдналась Греція (II розширення)	10
1985	Гренландія (автономна територія Данії) покинула союз	10
1986	Приєдналися Іспанія Португалія (III розширення)	12
1 липня 1987	набув чинності Єдиний європейський акт, підписаний у лютому 1986 року. Цей документ визначив подальші цілі Європейської інтеграції. Зокрема, він поставив за мету створення до 1 січня 1993 року Єдиного внутрішнього ринку, запровадив спільну політику в соціальній сфері, в галузі науково-технологічного розвитку, охорони навколишнього середовища. Цей документ також вніс зміни до договорів про утворення Європейських Співтовариств, а також поширив інтеграційний процес на сферу зовнішньої політики. Крім того, у Єдиному Європейському акті було поставлено питання про створення Європейського Союзу, який мав стати інститутом не лише економічним, а й політичним.	
1990	НДР (Об'єдналась із ФРН, надалі як єдина Німеччина)	12
1992	у Маастрихті було підписано Договір про Європейський Союз (саме поняття «Європейський Союз» з'явилося ще під час Паризької конференції 1972 року). Договір набув чинності 1 листопада 1993 року. Власне, це і є народженням того ЄС, про який ми сьогодні говоримо.	
1995	Приєдналися Австрія Фінляндія Швеція (IV розширення)	15
1997	підписано Амстердамський договір (набув чинності 1 травня 1999 року). Зазначений договір вніс зміни та доповнення до Маастрихтського договору, Римського договору про заснування Європейського (Економічного) Співтовариства та Євратому, Договору про заснування ЄСВС. Ці зміни привели інституційні механізми до цілей, визначених Маастрихтським договором.	
1997	Шенгенська угода про вільне (безвізове) пересування громадян у межах Європейського Союзу. До Шенгенського простору входять 22 з 28 держав-членів ЄС, 3 країни Європейської економічної зони (Ліхтенштейн, Норвегія та Ісландія), та Швейцарія.	
2001	був підписаний Ніццький договір, який вніс зміни в механізми інституційного розвитку ЄС з огляду на його майбутнє розширення. Зокрема, квоти представництва в інституціях ЄС були перерозподілені з урахуванням потенційної участі у них нових членів.	
2002	до готівкового обігу була введена єдина грошова одиниця ЄС – євро, що стало етапом переходу до формування економічного та валютного союзу ЄС – найвищого етапу інтеграції.	
2004	Приєдналися до ЄС: Естонія Кіпр Латвія Литва Мальта Польща Словаччина Словенія Угорщина Чехія (найбільш «амбітне» — V розширення)	25
17-18/0	на Саміті ЄС у Брюсселі було схвалено текст Конституції Європейського Союзу. 29 жовтня 2004 року Угоду про Конституцію Європейського Союзу було підписано главами держав та	

6/20 04	урядів 25 країн-членів ЄС у Римі.	
2007	Болгарія Румунія (VI розширення)	27
12/2 007	глави держав і урядів ЄС року підписали Лісабонський договір про реформу Європейського Союзу (набув чинності 1 грудня 2009). Він ставив ЄС на нову договірну основу і мав зробити його демократичнішим, прозорішим і ефективнішим.	
2013	Приєдналась Хорватія (VII розширення).	28
23/0 6/20 16	у Великобританії відбувся референдум про вихід країни з Євросоюзу – «Брекзїт» (скорочення від Britain Exit – «Британія виходить»).	
2020	Велика Британія вийшла з союзу	27

У 1962 р. Комісія ухвалила так званий Меморандум Марджоліна, що може вважатися формальним стартом монетарної інтеграції в Європі. Цей Меморандум Марджоліна став приводом для дискусії про введення спільної валюти, а також передбачав запровадження низки заходів для монетарної співпраці [43].

Таблиця 1.6

Генезис європейської монетарної інтеграції [56]

1958	Формування Монетарного комітету
1962	Пропозиція створення економічного та валютного союзу членів Європейської економічної спільноти (ЄЕС) вперше сформульована у так званому Меморандумі Марджоліна
1964	Створення комітету для інституалізації співпраці центральних банків держав ЄЕС
1970	У Звіті Вернера окреслено план створення економічного та монетарного союзу до 1980 р.
1972	Запровадження «валютної змії» флуктуації валютних курсів учасників ЄЕС
1973	Створено Європейський фонд монетарної співпраці з метою регулювання «валютної змії»
1974	Рада ECOFIN прийняла рішення про прискорення конвергенції економічних політик
1979	Створено Європейську монетарну систему
1988	Європейська комісія доручає комітету експертів під керівництвом Ж. Делора (Комітету Делора) розробити пропозиції щодо запровадження Європейського економічного та валютного союзу (ЄЕВС)
1989	Європейська рада погоджує проект реалізації ЄЕВС упродовж трьох етапів
1990	Старт першого етапу ЄЕВС в липні
1993	Вступає в силу Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір)
1994	Початок другого етапу ЄЕВС і створення Європейського монетарного інституту
1997	Європейська Комісія погоджує Пакт про стабільність та зростання
1998	Бельгія, Німеччина, Іспанія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Португалія та Фінляндія погоджуються виконати необхідні заходи щодо запровадження євро як спільної валюти; призначені члени виконавчої ради ЄЦБ
1998	ЄЦБ та ЄСЦБ (Європейська система центральних банків)
1998	ЄЦБ оголошує стратегію та оперативні інструменти спільної монетарної політики, яку будуть впроваджувати із 1 січня 1999 р.
1999	Старт Третього етапу ЄЕВС; євро введено в обіг; курс конверсії зафіксовано безповоротно; запроваджується спільна монетарна політика в зоні євро
2001	Греція приєднується до зони євро
2004	Центральні банки десяти нових членів ЄС приєдналися до ЄСЦБ
2007	Словенія приєдналась до зони євро
2008.	Кіпр та Мальта приєдналась до зони євро, а Болгарія та Румунія вступили в ЄС та ЄСЦБ
2009	Словаччина приєдналась до зони євро
2011	Естонія приєдналась до зони євро
2014	Латвія приєдналась до зони євро
2015	Литва приєдналась до зони євро

Джерело: доповнено автором за: Лизун М. В. Теорія оптимальних валютних зон як концептуальна основа регіональних валютних угруповань. *Журнал європейської економіки*. 2016. №3. С. 312–34;

Курси валют держав-членів Європейської економічної спільноти (ЄЕС) ніколи не були прямо фіксованими, незважаючи на їхню прив'язку до долара США. У згаданий період стабільність валютних курсів усе ще гарантувалась Бреттон-Вудською угодою, тому не було нагальної потреби у новому інституційному регулюванні для європейських валют.

Згідно з умовами Меморандуму Марджоліна в 1964 р. був створений Комітет управителів із представників національних центральних банків держав ЄЕС. Впродовж тривалого періоду діяльності важливість Комітету для розробки та впровадження заходів монетарної співпраці поступово зростала. Саме ним було підготовлено перший варіант Статуту Європейського центрального банку у 1990 р.

До кінця 1960-х рр. міжнародне середовище зазнало значних змін, спричинених стійким дефіцитом поточного рахунка платіжного балансу США та появою інфляційного тиску, що підсилювався першим «нафтовим шоком». Бреттон-Вудська система зазнала краху у 1971 р., а до того серед держав ЄЕС, котрі проводили розрізнену економічну політику, почалось протистояння валютних курсів і навіть нависла загроза розпаду митного союзу та спільного аграрного ринку. Для подолання зазначених викликів був розроблений так званий Звіт Вернера, який передбачав досягнення економічного та валютного союзу впродовж декількох етапів до 1980-го р. І хоча остаточна ціль, яка полягала в створенні монетарного союзу, так і не була досягнута вчасно, проте деякі елементи Звіту таки були імплементованими. Так, у 1972 р. була запроваджена «валютна змія» узгодженого режиму коливань валютних курсів для держав ЄЕС¹.

---

¹ Країни-члени МВФ згідно із Смітсонівським договором зобов'язувались підтримувати коливання курсів власних валют відносно долара США в діапазоні $\pm 2,25\%$ (так званий «тунель»), країни ж ЄЕС додатково дозволили взаємне коливання курсів між собою у вузьких межах – до $\pm 1,125\%$ («міні-тунель» чи «змія») – запровадивши систему відому під назвою «змія в тунелі». Заради справедливості варто відмітити, що такий режим виявився недовговічним – у 1973 р. країни ЄС скасували ліміти коливань відносно долара (тобто змія вийшла за межі тунелю) та розширили діапазон взаємних флуктуацій до $\pm 2,25\%$. Загалом, до кінця 1970-х рр.

З часом монетарна співпраця ставали щораз тіснішою, а зовнішня та внутрішня валютна стабільність почала відігравати важливу роль. Спостерігається конвергенція рівнів інфляції, зменшується надмірна волатильність курсів, розвиваються торговельні відносини та покращується загальний економічний стан залучених держав. Однак нестача фіскальної конвергенції залишається джерелом протистоянь, адже в деяких державах спостерігається значний дефіцит бюджету.

Європейська валютна система (ЄВС) проіснувала із 1979 р. до введення євро у 1999 р. Курс валют базувався на ЕКЮ², вартість якого визначалась як середня зважена курсів усіх дванадцяти залучених на той момент валют. І хоча жодна із валют формально не вважалась якорем, проте німецька марка та Бундесбанк були беззаперечним центром ЄВС. Протягом цього періоду можна виокремити чотири основні фази та кілька періодів турбуленцій [75].

Перша фаза тривала із 1979 по 1985 р. і визначалась все ще наявністю контролю ринку капіталів на місцях та значними відмінностями у рівнях інфляції, бюджетного дефіциту та державного боргу між державами. Номінальна конвергенція так і не була досягнута. Через фіксовані курси валют виникали тривалі дисбаланси, котрі вимагали частих уточнень офіційних паритетів³, що періодично викликало запитання доцільності введення Європейського механізму регулювання валютних курсів (ERM).

Друга фаза тривала із 1986 по 1991 р. Протягом цього періоду деякі (але не всі) члени ЄВС зуміли «вгамувати» інфляційні процеси та довести їх до рівня Німеччини (взагалі протягом цього періоду ЄВС часто називали Зоною німецької марки). Кількість уточнень паритетів валют знизилась, контроль руху капіталів був послаблений та згодом заборонений у 1990 р. Враховуючи так звану «неможливу трійцю» (одночасне досягнення вільного руху товарів та факторів виробництва, автономії монетарної політики і фіксованих валютних

лише 5 із 9 країн ЄЕС стабільно притримувались режиму змії (Німеччина, Данія та країни Бенілюксу), решта ж відмовились від нього раніше.

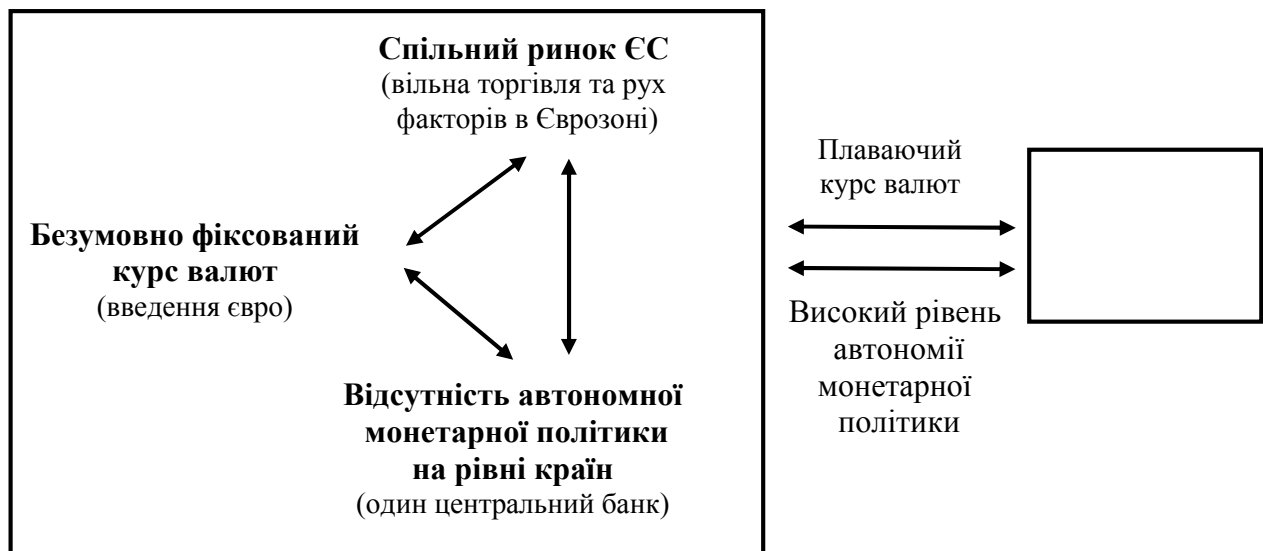
² З англ. *European Currency Unit*

³ Загалом протягом першої фази відбулось дев'ять уточнень паритетів.

курсів) усі центральні банки ERM де-факто відмовились від незалежної монетарної політики (рис. 1.1).

Третя фаза ЄВС тривала від вересня 1992 р. по березень 1993 р. та ознаменувалась чи не найбільшою кризою усього механізму ЄВС. Дисбаланс паритетів продовжував зростати (хоча й меншою мірою, ніж у минулому) через неспроможність деяких держав «вгамувати» інфляцію. Надто жорстка політика Бундесбанку, під час голосування на референдумі в Данії проти Маастрихтського договору та переоцінка деяких валют, які призвели до численних спекулятивних атак, майже знищили ЄВС. Велика Британія та Італія змушені були залишити ERM (Італія повернулась у 1996 р.), а його межі флуктуації розширили від $\pm 2,25$ до $\pm 15\%$.

Європейський союз / ЄВС

Рис. 1.1. Європейський спосіб подолання «неможливої трійці» [57]

Джерело: Mongelli F. P. European Economic and Monetary Integration, and the Optimum Currency Area Theory. *European Economy. Economic Papers*. 2008. No. 302. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication12081_en.pdf.

Четверта фаза тривала до запуску євро, дозволивши принципам фіксованих курсів валют продовжити функціонування (хоч і на значно м'якших умовах). 11 держав ЄЕС безповоротно зафіксували курси своїх валют для

переходу на євро. У січні 1999 р. був запроваджений ERM II⁴, який передбачав скасування кошика ЕКЮ та введення євро як валюти-якоря.

Із 1999 р. можна де-факто вести мову про існування Європейського економічного та валютного союзу (ЄЕВС): євро вводиться спершу в безготівковий, а із 2002 р. – у готівковий обіг. Інституційне регулюванням монетарної політики здійснюють ЄСЦБ та ЄЦБ. До 11 держав-ініціаторів поступово долучаються ще 8 держав, формуючи зону євро.

Сьогодні, крім держав ЄЕВС, євро також використовується 6-ма державами поза межами ЄС та 4-ма заморськими територіями держав ЄС. Курси валют 22 держав за межами зони євро прив'язані до євро. Євро стало другою за обсягами світовою резервною валютою (його частка перевищує 20% світових резервів) [47].

Останні роки виявились дуже складними для ЄЕВС – боргова криза, якої зазнали Ірландія, Португалія і, особливо, Греція; ефект Брекзіт – ці та інші події дають підстави євроскептикам говорити про колапс усієї системи євроінтеграції. Незважаючи на це, продовжують здійснюватись спроби реформувати архітектуру ЄЕВС (перший етап реформ завершився у 2015 р., другий етап – так званий «Звіт п'яти президентів» – запланований на період 2015–2025 рр.).

1.3. Передумови інституційної трансформації ЄС

Європейський Союз переживає непростий період свого розвитку: можливо, найбільш складний за всю історію євроінтеграційного процесу, починаючи з 1950-х років. Різноманітність викликів, які нині постають перед ЄС, їх надзвичайна масштабність і різнобічність дають підставу говорити про *системну кризу* євроінтеграційного процесу. Як і будь-яка інша криза системного характеру, вона не є випадковістю, а постає результатом тривалого накопичення передумов ще з періоду тріумфальної євроінтеграції.

---

⁴ Валютам дозволялось коливатись у межах $\pm 15\%$ щодо курсу євро. Країна повинна принаймні протягом двох років входити до режиму ERM II для вступу в єврозону.

Нинішня криза, виміри якої будуть розглядатися в цій доповіді, настала за періодом надзвичайно інтенсивного розвитку євроінтеграційних процесів упродовж майже чверті століття, починаючи з імпульсу, заданого прийняттям ще в середині 1980-х років Єдиного Європейського акта, а згодом Маастрихтського та Амстердамського договорів у 1990-х роках. Кульмінацією цих процесів стало, з одного боку, впровадження єдиної європейської валюти, інтенсивне формування валютно-економічного союзу з поширенням елементів союзу політичного (який, здавалося б, мав органічно впливати з процесу утворення ЕВС), а з іншого – безпрецедентне розширення ЄС до 28 членів, що перетворювало ЄС на найпотужнішого (поряд зі США) глобального гравця [67].

Переможний поступ євроінтеграції створив своєрідний клімат євро-ейфорії, коли здавалося б Вестфальська система міжнародних відносин відокремлених самодостатніх національних держав вичерпала себе, на заміну приходить якщо не європейська федерація, то, принаймні, яесь нове політичне утворення, що базується на делегуванні наднаціональним структурам значної частки повноважень національних держав. Проте реальне життя продемонструвало, наскільки крихкими можуть бути такі уявлення та політики, коли об'єктивні умови глобального розвитку істотно змінюються.

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009рр. поклала край періоду євроінтеграційного тріумфу та зумовила розгортання кризи, яка почала швидко та переконливо доводити, що в самій конструкції процесу євроінтеграції є серйозні дисбаланси та асиметрії, за яких швидко рухатися уперед не лише проблематично, але й небезпечно. Глобальна криза показала загалом усю відносність переваг великих економічних просторів і те, що вони можуть бути не лише стимуляторами соціально-економічного розвитку, але й каталізаторами соціально-економічних негараздів. Зростаюче усвідомлення цієї обставини породило потужну “протихвилю” нового європейського націоналізму [63].

Націоналізм у країнах ЄС сьогодні відроджується досить швидкими темпами. Сплеск націоналізму дав поштовх розробці різноманітних концептів дезінтеграції, які отримали надзвичайну політичну підтримку в результаті

комбінованої дії рішення Великої Британії вийти з ЄС та приходу до влади в США Адміністрації Д.Трампа з його політикою протекціонізму та руйнування низки існуючих міжнародних угод. Показовою у цьому контексті також еволюція Польщі та Угорщини – країн, які в 1990-х роках були в авангарді проєвропейських постсоціалістичних перетворень, а сьогодні стали об'єктами звинувачень з боку керівних органів ЄС в порушенні низки європейських принципів та сторонами, проти яких вже здійснюється судовий розгляд справ та ініціюються санкції.

Але, мабуть, не меншу “підтримку” цьому новому курсу надають ті невинуваті надії на євроінтеграцію, які, як виявляється, були завищеними та породили помітне розчарування широких верств населення країн Євросоюзу практичних результатах розвитку, падіння суспільної довіри до ключових інститутів ЄС. Це переконливо підтверджують регулярні соціологічні опитування “Євробарометру” (*Eurobarometer*) (рис. 1.2). Попри те, що протягом останніх трьох років спостерігається поступове відновлення довіри європейців до інституцій ЄС, проте відновити її повною мірою та вийти на докризовий рівень 2007р. досі не вдалося.

Рис. 1.2. Суспільна довіра населення до ключових інститутів ЄС [79]

Головним первинним джерелом нинішніх кризових процесів у розвитку ЄС стали значні протиріччя та асиметрії в механізмах єврозони та у проголошеній політиці завершення формування ЕВС. Сформована в 1990-х роках модель європейської інтеграції мала в якості однієї з ключових ідей реалізацію концепції “оптимальних валютних зон” (*optimum currency areas*) Р.Манделла, що розглядалось як потужний каталізатор економічного зростання, який діє через істотне зниження трансакційних витрат та усунення валютних ризиків в умовах заміни різноманіття національних валют на єдину європейську. При цьому були проігноровані сформульовані в наукових дослідженнях з цього питання² умови, за яких “оптимальна валютна зона” може діяти успішно. Ці умови передбачають не лише наявність безперешкодної мобільності праці та капіталу, гнучкості цін і заробітних плат у всьому просторі зони єдиної валюти, але й присутність системи фіскальних трансфертів для подолання ефектів мобільності факторів та нейтралізації негативних ефектів для менш розвинутих регіонів зони, а також наявність тісного зв’язку між економічними циклами країн-учасниць. У рамках єврозони монетарна політика не була підкріплена відповідними механізмами фіскального перерозподілу і, таким чином, істотно відхилилася від зазначених умов.

До цього слід додати, що до зони євро увійшли країни з *істотно відмінними у структурному та інституційному аспектах* економіками. І за цих умов не могла бути дотримана ключова монетаристська передумова – точна відповідність між грошовою пропозицією та потенціалом зростання економіки. Як відзначають авторитетні фахівці з макроекономіки³, уніфікований рівень відсотка в єврозоні породжує “асиметричні імпульси” в країнах, чиї рівні інфляції та зростання відхиляються від середніх величин [65].

Більше того, форсоване запровадження єдиної валюти породило асиметрію монетарно-фіскального макроекономічного регулювання у країнах-членах єврозони через те, що для національної держави стає неможливим використовувати комбінацію монетарних і фіскальних інструментів регулювання внаслідок централізації функцій монетарного регулювання на рівні Європейського центрального банку та керованої ним європейської

системи центральних банків. Фактична дезінтеграція класичної системи національного макроекономічного регулювання, яка виникає внаслідок цього, мала наслідком те, що в національній юрисдикції залишилися лише бюджетно-фінансові інструменти регулювання. Водночас, позбавлена можливості самостійно визначати монетарну політику, країна-член єврозони вже не може ефективно регулювати власний зовнішній баланс економічних операцій, корегувати виникаючі дефіцити поточного рахунку у своєму платіжному балансі. Як наслідок, в умовах одночасного порушення і внутрішньої, і зовнішньої економічної рівноваги (а саме такі явища були характерними в умовах глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009рр.) у держави може не залишитись іншого вибору, аніж надмірно застосовувати бюджетно-фінансові важелі регулювання, що є прямим шляхом до зростання фінансових дефіцитів і державних боргів, та загалом дестабілізації всієї системи державних фінансів. Централізація функцій вироблення монетарної політики в євроні призвела до формування певної усередненої політики для всіх країн-членів – і сильних, і слабких. При цьому відносно слабкіші у структурному та інституційному аспектах економіки (такі, як Греція та деякі інші країни півдня Європи) потрапляли у своєрідну пастку, коли “ліки”, що їм приписували органи монетарного регулювання ЄС разом з МВФ, лише погіршували загальну соціально-економічну ситуацію. Але проблема полягає не лише у труднощах макроекономічного балансування структурно різномірних економік у євроні. Поглиблення кризових процесів в окремих країнах-членах єврозони породило більш далекосяжні наслідки, висунувши на авансцену дискусії про можливість кризи легітимності Європейського Союзу [1].

Звідси випливає однозначний висновок, що проблема неадекватності механізмів функціонування єврозони, які об’єктивно не враховують істотних розбіжностей між країнами-членами за рівнем економічного розвитку, зрілості інститутів економічного регулювання та потенціалом конкурентоспроможності, є ключовим дестабілізуючим фактором у розвитку ЄС, який перетворюється у періоди глобальної нестабільності на потужний додатковий канал макроекономічної дестабілізації в ареалі відносно слабкіших членів єврозони.

Але це не єдине джерело проблем для ЄС. Не останню роль у потраплянні Євросоюзу у фазу кризи відіграв процес безпрецедентного розширення ЄС у 2004р. та наступні роки. Незважаючи на тривалий період інституційної підготовки до вступу до ЄС, загалом новоприйняті члени за своїм рівнем розвитку помітно поступалися абсолютній більшості країн ЄС-15 (за винятком, Греції та Португалії).

Ключовий висновок, який випливає з цього: якщо закладені в національних моделях соціально-економічного розвитку відмінності становлять істотний зміст національної системи цінностей та життєвих принципів, то виникатиме передумова для можливого уповільнення та навіть зупинення процесу євроінтеграції, а в перспективі – зародження та поширення дезінтеграційних тенденцій. І в цьому контексті слід було б виваженіше ставитися до аналізу причин виходу Великої Британії з ЄС і вбачати в цьому не лише певні політичні ігри, але й об'єктивні передумови [17].

Загалом, принципова можливість кризових процесів у розвитку євроінтеграції чималою мірою закладена в самій структурі євроінтеграційної політики, яку втілювали в життя з початку 1990-х років. Тут критично важливу роль відіграють два виміри проблеми: (1) поєднання процесів поглиблення інтеграції та розширення складу його учасників; (2) забезпечення співвідносності між національними економічними, політичними та культурними засадами розвитку [65].

У першому з цих вимірів “поглиблення vs розширення” потрібно чітко усвідомлювати, що сам факт поєднання у часі процесів поглиблення та розширення є надзвичайним посиленням навантаження на всю систему інститутів євроінтеграційного об'єднання. Справа в тому, що за своїм змістом і структурою процеси поглиблення інтеграції та розширення їх територіального охоплення є істотно різними. Вони об'єктивно потребують різних концептуальних підходів, різної логіки дій. Зрозуміло, що будь-які істотні структурні та інституційні перетворення (а саме вони визначають зміст процесів інтеграції) потребують значної концентрації ресурсів і зусиль у сферах, пов'язаних з такими перетвореннями.

Поєднання у часі цих двох процесів призводить до зростання адаптаційних шоків, пов'язаних з браком здатності пристосуватися до нових принципів організації. Територіальне ж розширення, а тим більше зростання гетерогенності учасників процесу за якісними параметрами, загрожує істотним збільшенням ризиків інституційного провалу у процесі реформ. Прийняття до складу ЄС нових, менш розвинутих членів об'єктивно не може не ставити на порядок денний питання про певне сповільнення інтеграцій углиб. Намагатися навантажувати інституційно мало підготовлені нові країни до великого стрибка в розвитку інтеграції – це схоже на авантюру, що базується на втраті відчуття реальності. Єдиним виходом з цього протиріччя могло б бути кардинальне збільшення фінансових трансфертів між країнами-членами з метою істотного нівелювання розбіжностей за умовами національних економічних середовищ. Але це вимагало б принципово інших підходів, що базуються на основі фактичного становлення європейської федерації держав.

Цей другий аспект пов'язаний з тим, що просування на вищу стадію розвитку процесів економічної інтеграції (утворення ЕВС) не може відбуватися поза формуванням відповідного політичного союзу держав. Інтеграція економік і національних соціальних систем без міцного та автономно діючого (незалежно від національних держав) політичного центру, який виробляє та впроваджує у життя єдину європейську політику соціально-економічного розвитку – небезпечна утопія. Це цілком розумів головний архітектор хвилі євроінтеграції, що виникла всередині 1980-х років, Ж.Делор (J.Delors), який ще на початку 2000-х років висловив побоювання щодо долі ідеї “єдиної Європи”. На думку політика та його прихильників, нейтралізація ризиків безпрецедентного територіального розширення ЄС об'єктивно потребувала посилення “європейської дисципліни” та зростання ролі європейських норм регулювання. Інакше не уникнути “інституційної дезінтеграції”.

Власне, керівники ЄС спочатку й обрали саме цей шлях, запропонувавши ухвалити т.зв. Конституційний договір ЄС, який передбачав значне посилення принципу наднаціональності в діяльності союзу, включно із запровадженням європейських законів прямої дії. Але провал цього задуму під час референдумів

у 2004р. у Франції (країні, яка завжди претендувала на роль головного генератора євроінтеграційних ідей) та Нідерландах виявив усю передчасність запропонованого нового політичного формату для Європи, його несумісність із національними почуттями широких верств населення. Це жодним чином не було випадковістю, особливо на тлі розуміння того, що це був не перший подібний випадок в історії ЄЕС та ЄС. Заміна формату Конституційного договору на істотно більш вільну конструкцію Лісабонського договору не могла пройти безслідно для ефективності комунітарних механізмів ЄС, оскільки суттєво зсунула баланс між важелями впливу від імперативності спільних норм до механізмів координації між самостійно діючими учасниками. Ці механізми ставали дедалі більш складними та працемісткими та вимагали надто багато часу в умовах суттєвого зростання кількості членів ЄС та об'єктивного ускладнення структур економік країн-членів мірою їх розвитку[54].

По суті, плани формування політичної надбудови над ЕВС виявилися переважно зруйнованими – і цьому передували ряд важливих причин.

Насамперед слід відзначити, що фактор економічної доцільності формування ЕВС є дуже вагомим, але не настільки, щоб швидко змінити самоідентифікацію громадян у країнах-членах, серед яких менша частина ідентифікує себе насамперед як європейці: насправді переважає національна самоідентифікація, а інколи навіть і регіональна (як це, наприклад, має місце в Італії, Бельгії, в окремих частинах Іспанії та Німеччини) (табл. 1.7). Причому, якщо в умовах стійкого економічного розвитку люди більш схильні бути інтернаціоналістами та навіть глобалістами, то в періоди соціально-економічних ускладнень вони, як правило, схильні до більш локальної орієнтації. Ця особливість зумовила значне посилення ролі правонаціоналістичних партій і рухів у більшості країн ЄС, особливо тоді, коли продовженням глобальної фінансово-економічної кризи стала криза в євросоні. За таких тенденцій навряд чи є підстави розраховувати на істотне посилення функцій наднаціональних органів у межах ЄС. Крім цього, процес посилення ролі європейських інститутів наражається на бар'єр, який в численних

публікаціях отримав назву “дефіцит демократії” у функціонуванні європейських інститутів.

У цьому контексті слід констатувати, що попри позитивні зміни у структурі та процедурах прийняття рішень у системі керівних інститутів ЄС за останню чверть століття та, особливо, після ухвалення Лісабонського договору, для більшості громадян європейських держав європейські інститути постають як осередок непідконтрольної та незалежної від них євробюрократії. Подальше розширення функцій комунітарних органів ще більше централізує реальні владні повноваження, відірве їх від місць проживання і зробить європейські владні повноваження ще менш залежними від звичайних громадян. Особливими ж є побоювання подальшої концентрації повноважень у розпорядженні фінансовими ресурсами, що може послабити традиційні національні схеми забезпечення соціально-економічного розвитку.

Таблиця 1.7

Самоідентифікація населення ЄС

	Громадяни своєї нації			Більшою мірою громадяни своєї нації, ніж європейці			Більшою мірою європейці, ніж громадяни своєї нації			Європейці		
	2010*	2014	2018	2010*	2014	2018	2010*	2014	2018	2010*	2014	2018
ЄС-28	46	39	35	41	51	55	7	6	6	3	2	2
Австрія	49	33	41	42	55	48	6	8	8	1	2	2
Бельгія	33	33	30	46	54	57	10	8	10	6	3	3
Болгарія	51	49	46	36	41	41	5	6	6	2	0	1
Велика Британія	70	64	51	24	30	41	2	2	6	2	1	1
Греція	50	49	51	41	47	47	5	3	1	2	1	0
Данія	43	37	36	52	58	60	4	3	3	1	1	1
Естонія	49	38	40	43	56	52	4	4	6	2	1	0
Іспанія	35	27	20	50	56	63	6	5	5	5	5	6
Італія	45	45	37	41	46	57	8	5	3	2	1	1
Ірландія	58	49	37	34	46	59	4	3	3	2	2	1
Кіпр	39	52	40	44	42	55	7	4	3	6	1	1
Латвія	52	45	44	33	44	44	8	8	8	3	2	3
Литва	60	45	44	32	49	50	3	4	5	2	1	0
Люксембург	22	21	12	46	60	65	12	11	15	16	6	7
Мальта	39	26	28	54	69	64	4	3	6	2	1	1
Німеччина	39	27	26	47	59	57	8	10	11	4	2	3
Нідерланди	36	22	28	52	61	63	8	6	7	2	1	1
Польща	44	36	32	48	55	62	6	4	4	1	1	1
Португалія	43	42	32	46	53	64	6	3	3	2	1	1
Румунія	50	47	47	18	46	43	13	4	6	6	3	1
Словаччина	41	44	30	45	48	59	10	6	6	3	1	0
Словенія	55	37	35	37	56	57	4	3	4	3	2	1
Угорщина	47	46	25	47	44	64	5	8	10	1	2	1
Франція	42	34	38	44	57	54	9	6	6	3	1	1
Фінляндія	48	36	37	44	56	54	6	6	7	1	1	1
Хорватія	н/д	37	32	н/д	54	58	н/д	6	8	н/д	2	1
Чехія	59	48	34	36	45	57	3	4	7	1	3	1
Швеція	48	31	37	44	63	56	5	5	4	1	0	1

* У зв'язку зі зміною методології, у 2010р. не наведені варіанти "важко відповісти", "відмова надати відповідь", "жодної відповіді".

Нарешті, процеси посилення координації економічної політики країн-членів, вочевидь, мають свої об'єктивні межі, за якими витрати часу та ресурсів на таку координацію навряд зможуть виправдати корисні ефекти від утворення великого економічного простору. Це, зокрема, може загрожувати зниженням рівня гнучкості та швидкості реакції на нові можливості та виклики за проведення економічної політики, особливо в контексті сучасних революційних за своїм характером технологічних змін. Інновації, як відомо, виникають

первісно в локальному середовищі, лише згодом поширюючись на більш широкий простір.

Виникнення нових технологічних рішень може вимагати руйнування існуючих глобальних або макрорегіональних зв'язків, звільняючи простір для розвитку нового. І в цьому контексті наявність певних моментів дезінтеграції застарілого і того, що втратило актуальність, може постати як передумова подальшого розвитку [7].

Можна стверджувати, що для періодів кардинальних технологічних проривів найбільш важливими чинниками є рівень креативності, енергія творення та час, а не розмір існуючого економічного простору. Підвищення ролі великих економічних просторів, а разом з тим і процесів глобалізації та регіональної інтеграції має відбуватися у майбутньому одночасно з утвердженням нової технологічної парадигми, яка потребуватиме великих коштів на своє повсюдне поширення. На нинішньому ж етапі імператив інтеграції об'єктивно (внаслідок самої логіки розвитку процесів техногенно зумовленої реструктуризації) повинен дещо спадати. За нинішніх умов акцент на подальшу інтеграцію, а отже й на посилення уніфікації економічного простору, може перешкоджати технологічному розвитку, оскільки поглинатиме великі обсяги часу та енергії для процесів координації та уніфікації, замість їх використання на творіння нового.

Висновки до розділу 1

У цьому контексті слід констатувати, що попри позитивні зміни у структурі та процедурах прийняття рішень у системі керівних інститутів ЄС за останню чверть століття та, особливо, після ухвалення Лісабонського договору, для більшості громадян європейських держав європейські інститути постають як осередок непідконтрольної та незалежної від них євробюрократії. Вони розуміють, що подальше розширення функцій комунітарних органів ще більше централізує реальні владні повноваження, відірве їх від місць проживання і зробить європейські владні повноваження ще менш залежними від звичайних

громадян. Особливими ж є побоювання подальшої концентрації повноважень у розпорядженні фінансовими ресурсами, що може послабити традиційні національні схеми забезпечення соціально-економічного розвитку.

Монетарна інтеграція ЄС є логічним завершенням тривалого процесу і, як підсумок, формування ЄВС із взаємопов'язаними та взаємозалежними грошово-кредитними й економічними компонентами. Однак не всі об'єднання досягли такого успіху в процесі їх монетарної інтеграції. Багато ініціатив щодо валютних союзів протягом тривалого часу перебувають на стадії переговорів. Проте незважаючи на такі здобутки, деякі дослідники стверджують, що ЄВС є валютним союзом країн, який не відповідає умовам теорії ОВЗ, оскільки присутні ряд суперечливих умов: відносно низька транскордонна мобільність робочої сили, відсутність наднаціонального механізму фіскального акумулювання та трансферу, висока диференціація рівня внутрішніх цін, низький рівень відкритості торгівлі, відмінності в національних економічних структурах.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЄС

2.1. Офіційні сценарії розвитку структури Європейського Союзу

Серйозні проблеми в розвитку ЄС, які означилися після глобальної кризи 2008-2009рр., активізували діяльність, спрямовану не лише на виявлення причин і головних властивостей кризових процесів, але й на аналіз різних варіантів можливого розвитку Євросоюзу в більш довгостроковій перспективі. Така діяльність розгорнулася на різних рівнях: на комунітарному – рівні керівних органів Євросоюзу і насамперед ЄК; рівні держав-членів та їх двосторонніх і багатосторонніх контактів, де традиційно особливу роль у виробленні пропозицій відіграють Франція та Німеччина; на рівні недержавних структур у їх різних форматах, включно з академічними колами, які займаються аналізом питань розвитку європейської інтеграції [16].

Багатоманітні та складні проблеми, з якими стикнувся ЄС у своєму розвитку, поставили вище керівництво ЄС перед необхідністю знайти та сформулювати відповіді на виклики європейській інтеграції, сформулювати заходи з проведення необхідних реформ, які сприятимуть подальшій інтеграції та перетворенню союзу на більш цілісну та ефективно діючу структуру.

Первісно в підходах керівників ЄС з усією очевидністю проступав пріоритет активізації та навіть радикалізації євроінтеграційної політики. Вочевидь, керівники ключових інститутів Євросоюзу виходили з того, що найкращою відповіддю на ускладнення є подвоєння чи потроєння зусиль на шляху поглиблення інтеграції. Саме про такий підхід свідчила відома “Доповідь п’яти президентів”, прийнята в 2015р. Вона спрямовувалася на формування чотирьох союзів – повноцінного економічного, фінансового (включно з Банківським союзом та Союзом ринків капіталів), фіскального та політичного. При цьому наголошувалося на необхідності структурної конвергенції: (1) подолання структурних і циклічних розбіжностей з-поміж економік єврозони; (2) посилення політики фіскальних обмежень та

стимулювання більшої конкурентоспроможності, більш жорстких комунітарних процедур запобігання макроекономічним дисбалансам; (3) посилення координації економічних політик [77].

Але референдум у Великій Британії щодо Brexit поставив таку перспективу розвитку євроінтеграції під знак питання. І тут йшлося не лише про досить негативний, суто психологічний ефект першого в історії масштабного дезінтеграційного кроку з боку одного з ключових членів ЄС. Усі розуміють, що Brexit – лише початок у довгій низці проблемних випадків, що виникатимуть у ЄС внаслідок наявності у країн-членів більш-менш істотних заперечень проти радикального курсу на поглиблення євроінтеграції. І за таких умов поширилося розуміння, що знаходження чітких і результативних відповідей на нові виклики потребує пошуку нових концептуальних (а головне дієвих) підходів щодо подальшого функціонування ЄС, оскільки старі механізми та методи вже не спрацьовують належним чином і не розв’язують суперечностей, які поширюються і стають дедалі більш гострими. У цьому контексті лідерами країн-членів ЄС було дано старт масштабному процесу дискусій стосовно майбутнього Євросоюзу, який отримав назву “політичного розмірковування над майбутнім ЄС”.

У вересні 2016р. лідери ЄС-27 провели такі початкові обговорення у Словаччині та за їх результати ухвалили Братиславську декларацію³, у якій зазначалося, що “не дивлячись на те, що одна країна вирішила вийти в ЄС, Об’єднання залишається незамінним для всіх нас”. Лідери ЄС також дійшли згоди щодо необхідності пошуку вирішення поточних проблем та покращення комунікації між вищим керівництвом ЄС та громадянами. Супровідна дорожнякарта визначила “конкретні заходи” в ряді сфер: (1) вирішення деяких аспектів міграційної кризи; (2) боротьба з тероризмом; (3) посилення співробітництва у сфері безпеки і оборони; (4) поліпшення економічних можливостей, особливо для молоді. Однак, незважаючи на намагання продемонструвати єдність перед загрозами кризи, деякі лідери ЄС були розчаровані тим, що запропоновані заходи не були достатньо сміливими, не давали стратегічного бачення майбутнього ЄС та були зосереджені переважно

на вирішенні проблем “точково” або зводилися до проголошення повторної підтримки вже існуючих ініціатив [51].

На початку лютого 2017р. лідери ЄС-27 провели подальші дискусії стосовно напрямів, визначених під час переговорів у Братиславі восени 2016р., та підготували пропозицію до саміту ЄР, що відбувся 25 березня 2017р. На ньому лідери європейських країн ухвалили Римську декларацію⁵, в якій виокремили ключові напрями подальшого розвитку процесу європейської інтеграції. У Документі зазначається, що протягом наступних десяти років Союз має стати безпечним, надійним, процвітаючим, конкурентоспроможним, стійким та соціально відповідальним, а також мати волю і спроможність відігравати ключову роль у світі та формуванні глобалізації. Документ покликаний консолідувати зусилля ЄС у боротьбі з внутрішніми ризиками та зовнішніми загрозами, а його практична імплементація може стати фундаментом формування адекватної відповіді на нагальні питання.

Прийняті загальні цілі подальшого розвитку ЄС в умовах, коли означилися загрози європейській єдності, не можна недооцінювати. Але, безумовно, самі по собі ювілейні політичні декларації, прийняті з приводу 60-річчя європейського співтовариства (укладення Римського договору 1957р.), не могли слугувати достатнім політичним імпульсом подальшого розгортання євроінтеграційного процесу. Для цього необхідно глибше проаналізувати різні альтернативні варіанти розвитку та виявити політичну підтримку кожного з них – і цю задачу взяла на себе Європейська Комісія [23].

На початку березня 2017р. ЄК сформувала шляхи розвитку європейської інтеграції, які виклала в документі “Біла книга про майбутнє Європи: шляхи до єдності ЄС-27” (табл. 2.1).

Вочевидь, сформульований ЄК перелік сценаріїв не може вважатися повним, оскільки він у принципі не передбачає того, що в ЄС можуть взяти гору процеси дезінтеграції. Але така позиція є цілком зрозумілою: з суто політичної точки зору ЄК, як й інші спільні інститути ЄС, просто не можуть допускати такого варіанту подій, хоча вони, як зазначатиметься далі, не можуть виключатися.

Таблиця 2.1

П'ять сценаріїв можливого розвитку ЄС-27 до 2025р. за версією ЄК

[77]

	“Живемо як раніше” (<i>Carrying on</i>)	“Нічого, крім єдиного ринку” (<i>Nothing but the Single Market</i>)	“Хто хоче більшого, робить більше” (<i>Those Who Want More Do More</i>)	“Робимо менше, але більш ефективно” (<i>Doing Less More Efficiently</i>)	“Робимо разом набагато більше” (<i>Doing Much More Together</i>)
Єдиний ринок і торгівля	Єдиний ринок зміцнюється, у т.ч. сектори енергетики та цифрових технологій; ЄС-27 проводить політику укладання дедалі більшої кількості торговельних угод	Зміцнення єдиного ринку товарів і капіталів; збереження різних стандартів; вільний рух осіб і послуг не гарантується	Аналогічно сценарію “Живемо як раніше”, єдиний ринок зміцнюється, а країни ЄС-27 проводять політику укладання дедалі більшої кількості торговельних угод	Запровадження спільних стандартів мінімізується, проте їх виконання посилюється у сферах, які регулюються на рівні ЄС; питання торгівлі регулюються винятково на рівні ЄС	Єдиний ринок зміцнюється через гармонізацію стандартів та більш жорсткий режим їх виконання; регулювання торгівлі здійснюється винятково на рівні ЄС
Економічний і валютний союз	Поступове покращення функціонування єврозони	Обмежене співробітництво в єврозоні	Аналогічно сценарію “Живемо як раніше”, за винятком групи країн, які поглиблюють співробітництво в таких сферах, як оподаткування та соціальні стандарти	Здійснення незначних практичних кроків на шляху до зміцнення єврозони та забезпечення її стабільності; ЄС-27 частково зменшує активність у сфері зайнятості та соціальної політики	Досягається мета створення економічного, фінансового та фіскального союзів, передбачена в “Доповіді п'яти президентів” 2015р.
Шенгенська зона, міграція та безпека	Поступове посилення співробітництва у сфері управління зовнішніми кордонами; прогрес у напрямі створення спільної системи надання притулку; поліпшена координація дій з питань безпеки	Відсутність єдиної міграційної політики та надання притулку; подальша координація дій з питань безпеки здійснюється на двосторонній основі; запровадження більш систематичного внутрішнього контролю кордонів	Аналогічно сценарію “Живемо як раніше”, за винятком групи країн, які поглиблюють співробітництво у сферах безпеки та правосуддя	Систематичне співробітництво у сфері управління кордонами, надання притулку та вжиття контртерористичних заходів	Аналогічно сценарію “Робимо менше, але більш ефективно”, систематичне співробітництво у сфері управління кордонами, надання притулку та вжиття контртерористичних заходів

Згідно зі Сценарієм 1 (“Живемо, як раніше”) країни-члени ЄС продовжуватимуть функціонувати без відхилень від обраного стратегічного політичного курсу та використовуватимуть переважно наявні механізми

взаємодії, зберігаючи при цьому єдність завдяки відповідній політичній волі та непереборному єврооптимізму керівників ЄС та країн-членів. Відтак, Сценарій 1 навряд чи виглядає реалістичним у світлі тих змін, що відбулися в ЄС останніми роками, та зважаючи на зростаюче коло проблем, з якими стикається євроспільнота.

Сценарій 2 (“Нічого, крім єдиного ринку”) був би досить помітною корекцією оголошеного у 2014р. курсу євроінтеграції. За його реалізації країни-члени ЄС повертаються до ідеї збереження єдиного ринку в тому форматі, в якому він був створений відповідно до Маастрихтського та Амстердамського договорів з наступними частковими удосконаленнями, відображеними в Лісабонському договорі 2007р. За такого сценарію доведеться відмовитися від багатьох механізмів, запланованих у контексті завершення формування ЄВС та розвитку політичного союзу. Більше того, окремі нині централізовані компоненти механізму взаємодії за цим сценарієм мали б бути “децентралізовані” та передані на національний рівень. Фактично, в цьому сценарії є місце для обмеженої часткової дезінтеграції, спрямованої на збереження перспектив інтеграційного процесу в ключових сферах [61].

Цей сценарій виглядає більш реалістичним з точки зору функціональної придатності. Однак він містить у собі і небезпеку: започатковані процеси дезінтеграції важко зупинити в певній бажаній точці. З моменту своєї ініціації вони отримують власну “логіку” розвитку та коло політичних прихильників. Якщо вихід лише одного члена, нехай і такого великого як Велика Британія, спричинив кризові наслідки, які наразі повністю оцінити неможливо, то що буде, коли настане “злам тренду” в певних сферах взаємодії всіх членів ЄС.

Згідно з принципами синергетики в системі, яка перебуває у стані біфуркації (системного переходу), навіть ледь помітні мікроепливи можуть мати макронаслідки. Тому за всієї функціональної компактності цього варіанта, підвищений рівень ризику робить його реалізацію малоімовірною.

Сценарій 3 (“Хто хоче більшого, робить більше”) передбачає в основі концепцію різнорівневої або різношвидкісної інтеграції, коли кожен член ЄС самостійно обирає з “наявного меню інтеграції” (a la carte) той набір, який

відповідає його національним інтересам. При цьому зацікавлені країни-члени ЄС, якщо забажають, можуть вільно йти шляхом розвитку інтеграції, незважаючи на позицію більш євроскептичних членів. Безумовно, такий варіант, з суто прагматичної політичної точки зору, був би дуже зручним і дозволяв би “приглушити” багато суперечностей всередині Союзу. Проте він дуже легко може призвести до фактичної диференціації ЄС на усталені зони з різним рівнем інтеграції та створити, так би мовити, “ЄС-1”, “ЄС-2”, “ЄС-3” і т.д. Наростаюча гетерогенність механізмів на певному етапі з великою ймовірністю могла би призвести де-факто до дезінтеграції єдиного економічного простору ЄС – так само, наприклад, як це сталося з єдиним економічним простором колишнього Радянського Союзу [81].

Тому, хоча цей варіант і виглядає політично реалістичним, проте він є досить ризикованим і вимагає від країн-учасниць дотримання певних меж, щоб різні швидкості не перетворилися на різні за змістом інтеграційні утворення.

Сценарій 4 (“Робимо менше, але більш ефективно”) передбачає проведення комплексної ревізії існуючих форм і сфер взаємодії з метою концентрації євроінтеграційних зусиль і ресурсів на найважливіших напрямках інтеграції. Така “реструктуризація” євроінтеграції спрямована на досягнення більшого ефекту взаємодії через ефекти концентрації. Про які саме сфери може йтися – поле для дискусій (поки пріоритети не визначені), але вочевидь, що однією з найголовніших сфер для ЄС є сфера інновацій та забезпечення глобальної конкурентоспроможності європейських компаній в умовах Четвертої промислової революції. Не менш значущий пріоритет – прискорення реструктуризації на принципах “нової клімат-залежної економіки” (New Climate Economy). Є достатні підстави вважати, що саме концентрація зусиль і ресурсів на таких життєво важливих і глобально значущих питаннях може дати інтеграції значно сильніший поштовх, аніж купа декларацій із закликами до єдності.

Сценарій 5 (“Робимо разом набагато більше”) на думку ЄК є найбільш прийнятним і перспективним. Основи цього курсу реформ під назвою “Новий початок для Європи” були запропоновані Президентом ЄК Ж.-К.Юнкером ще в

липні 2014р., основні принципи яких знайшли своє відображення у Братиславській декларації 2016р.

Відповідно до цього Сценарію, країни-члени мають передати повноваження на наднаціональний рівень з широкого кола питань. При цьому передбачається спрощення процедур ухвалення рішень (вони мають узгоджуватися швидко) і підвищення ефективності їх реалізації. Цьому, очевидно, мало б сприяти поширення сфери застосування принципу кваліфікованої більшості під час ухвалення рішень.

Але реалізація цього сценарію можлива лише в разі подолання кризи довіри громадян до наднаціональних структур і суттєвого “вирівнювання” економічного розвитку більшості країн-членів, як об’єктивної передумови для втілення в життя пріоритетів розвитку. Інакше – не уникнути подальшого наростання впливу націоналістичних партій та рухів, які, врешті-решт, зможуть прийти до влади в одній чи кількох найбільш впливових країнах-членах та покласти край політиці єврооптимізму.

12 вересня 2018р. у Страсбурзі (Франція) з промовою “Про стан Європейського Союзу 2018. Час європейського суверенітету” (State of the Union 2018. The Hour of European Sovereignty) виступив Президент ЄК Ж.-К.Юнкер. Ним було визначено ряд основних пріоритетів на перспективу, які є продовженням тих, що були оголошені ним перед його вступом на посаду Президента у 2014р., а також висловлено бачення стосовно того, у який спосіб країнам-членам Союзу слід співпрацювати, щоб зробити його ще “більш сильним і демократичним”. Один з головних меседжів Президента ЄК – необхідність становлення Європи в якості більш впливового та суверенного гравця у глобальній політиці. Він також виступив із закликом “відмовитися від надмірного націоналізму, що демонструє ненависть та руйнує все на своєму шляху” та наголосив “Настав час припинити жалюгідне видовище розділення Європи. Ми повинні відновити втрачене мистецтво компромісу” [53].

Зрозуміло, що стійкість керівництва ЄК у дотриманні обраного курсу – рішучого просування процесу євроінтеграції, налаштованість активно боронити його від противників та різних несприятливих чинників – є надзвичайно

важливою рисою стратегічно орієнтованих керівників і викликає повагу. Проте вона може містити загрозу догматичного відстоювання принципів усупереч істотним змінам у соціально-економічному та політичному середовищі, що може за певних умов зробити такий курс нежиттєздатним. А такі зміни, безумовно, настали. Не можна знехтувати Brexit, загальним посиленням впливу євроскептиків у ряді інших країн-членів, гострими суперечками навколо міграційних питань та дотримання базових принципів ЄС, багатьма науковими працями з аналізом недосконалостей, закладених у механізми функціонування єврозони і вдати, наче все добре. Якщо не брати до уваги несприятливі тенденції, що відбуваються у країнах-членах, а бачити перед собою лише єдину європейську ідею, то таким чином її просто можна загубити.

Відтак, Сценарій 4, на нашу думку, є найбільш прийнятним з точки зору балансу інтересів різних учасників євроінтеграційного процесу та внаслідок цього – найбільш життєздатним. Проте чи піде ЄК шляхом саме цього Сценарію – сказати важко.

2.2. Реформи в ЄС в аспектах формування банківського та фіскального союзів

Криза в євроні стала поворотним моментом у загальній динаміці розвитку євроінтеграції. І головна проблема полягає в тому, що для ліквідації вбудованих у нинішню незавершену систему ЕВС макроекономічних диспропорцій і дисбалансів необхідно йти шляхом подальшого посилення функцій макроекономічного регулювання на комунітарному рівні (спільних органів ЕВС) за відсутності для цього необхідних політичних передумов на рівні національних держав. Якщо відкинути нежиттєздатний інерційний сценарій підтримання statusquo шляхом простого ігнорування наростання проблем усередині системи, а також політично неприйнятний сценарій неконтрольованої дезінтеграції, то існують лише два виходи з цієї ситуації: (1) істотне поглиблення інтеграції та завершення формування повноцінного ЕВС і

(2) контрольована часткова дезінтеграція з поверненням національним державам частини раніше централізованих монетарних повноважень та фактична трансформація ролі та функцій спільної валюти.

Керівники ЄС згенерували нове та більш амбітне бачення шляхів формування повноцінного ЕВС, опублікувавши Дорожню карту формування повноцінного Економічного і валютного союзу та деталізованого плану Європейської Комісії із зазначеного питання, які були політично схвалені рішеннями Європейської Ради в грудні 2012р. На цій основі відбувся інтенсивний процес розробки та прийняття пакету нормативних актів ЄС, спрямованих на формування Банківського союзу та розвиток механізмів координації економічної політики. При цьому встановлювався принцип, згідно з яким усі заплановані системні реформи економічної політики мають обговорюватися наперед та в разі необхідності координуватися між країнами-учасницями та за участю регулюючих інститутів ЄС. Таким чином, набув поширення комплексний “триєдиний” процес завершення формування ЕВС, який мав в основі реалізацію трьох головних напрямів подальшої інтеграції:

- утворення Банківського союзу;
- утворення Фіскального союзу через зростаючу інтеграцію фіскальних систем країн-членів;
- запровадження єдиної європейської системи макроекономічного регулювання, яка отримала назву “Європейський семестр”.

Згодом, з моменту вступу на посаду Президента ЄК Ж.-К.Юнкера до цієї тріади був доданий четвертий елемент – утворення Союзу ринків капіталу(СРК). Оскільки СРК тісно пов’язаний з Банківським союзом, ці два елементи ЕВС стали офіційно поєднувати під загальної назвою “Фінансовий союз”(Financial Union) [71].

Структурна складність процесу завершення формування ЕВС та його високий рівень політичної суперечливості зумовлює досить непросту траєкторію його руху, із виразними імпульсами, які походять від керівних органів ЄС (насамперед, ЄК) для забезпечення його динаміки та попередження згасання первинного імпульсу (2012р.).

Серед усіх компонентів ЕВС питання формування Банківського союзу є, мабуть, найменш спірним і користується найбільшою підтримкою. Це не є випадковим, адже саме банківська сфера є сьогодні найбільш глобалізованим сектором економіки та таким, де зароджуються найбільш потужні хвилі економічної дестабілізації.

У цьому контексті важливу роль відіграли прийняті ще у 2012р. “Інтегровані фінансові рамки” (Integrated financial framework), які визначили умови створення у короткостроковій перспективі Банківського союзу. Вони, зокрема, були спрямовані на запровадження [11]:

- Єдиного механізму банківського нагляду (Single Supervisory Mechanism, SSM), який є інтегрованою навколо ЄЦБ системою національних банківських спостережних органів, що поширюється не лише на зону євро, але й є відкритою для всіх країн-членів ЄС;

- Єдиного механізму санації банків (Single Resolution Mechanism, SRM), яким має здійснюватися пряме розв’язання кризових ситуацій через Єдину Раду з санації (Single Resolution Board) та пряма рекапіталізація проблемних банків через Єдиний санаційний фонд (Single Resolution Fund, SRF), що має фінансуватися банківським сектором;

- Єдиних правил і стандартів (single rulebook), включаючи більш жорсткі вимоги до капіталу комерційних банків (Capital Requirements Regulation and Directive, CRR/CRDIV), інструкції схем гарантування депозитів (Deposit Guarantee Scheme Directive) та правил, що запобігають банкрутству банків (Directive on Bank Recovery and Resolution).

У листопаді 2015р. процес утворення Банківського союзу отримав новий імпульс, коли було опубліковане Повідомлення ЄК “До завершення формування Банківського союзу”, яке базувалося на відомій “Доповіді п’яти президентів”. Пропонувалося [39]:

- 1) запровадити загальну схему страхування депозитів у межах Банківського союзу, як одну з трьох (поряд із SSM та SRM) його головних опор (pillars), засновану спочатку на перестраховальному підході, що буде протягом кількох років поступово перетворено на повноцінну схему страхування;

2) розпочати роботу з посилення узгодженого механізму проміжного фінансування (“фінансові мости”) для підтримки системи Єдиного санаційного фонду (SRF) в період його формування;

3) розпочати роботу з розробки спільного механізму кредитування “останньої надії” (common backstop) з метою розподілу банківських ризиків між країнами-членами [45].

Слід окремо наголосити на тому, що вкрай важливим пріоритетом процесу створення Банківського союзу є усунення надмірної негативної залежності європейських банків від урядів, що не лише підвищує політично зумовлені ризики у фінансовому секторі, але й покладає додатковий тягар відповідальності на звичайних платників податків, які в рамках такої системи завжди є головною “жертвою” кризових потрясінь і сплачують високу ціну за збитки в банківській сфері. Загалом, є достатні підстави вважати, що процес формування Банківського союзу є таким, що суттєво просунувся вперед, і є реальні перспективи його повноформатного запуску в дію в найближчий період (табл. 2.2).

Ідея створення Союзу ринків капіталу (СРК, Capital Markets Union, CMU), яка належить нинішньому Президенту ЄК Ж.-К.Юнкеру та втілена у відповідному Плані дій ЄК від 2015р.³⁷, є ініціативою, спрямованою на усунення бар’єрів на шляху транскордонного руху інвестицій та полегшення умов доступу до фінансових ресурсів для компаній-інвесторів та учасників інфраструктурних проектів розвитку незалежно від їх місця розташування у межах ЄС. Особлива увага приділяється фінансуванню сталого розвитку (sustainable finance), передусім його екологічного напрямку. Ця ідея виступає як доповнення до Банківського союзу ЄС і є ключовим елементом однієї з фундаментальних ринкових свобод на єдиному ринку – свободи руху капіталів. Загалом ініціатива спрямована на істотне залучення інвестицій в ЄС шляхом заохочення конкуренції на фінансових ринках, зниження вартості доступу до фінансових джерел на довгостроковій основі та зменшення перешкод під час інвестування в інші країни-члени, що особливо важливо для малих і середніх

підприємств, а також інноваційної діяльності (стартапи, венчурний капітал, т.зв. “краудфандинг”³⁸ та ін.).

Таблиця 2.2

Процес формування Банківського союзу ЄС [78]

Процес формування Банківського союзу ЄС*				
Вже функціонує		У процесі формування		Нові пропозиції ЄК
Єдина збірка правил для країн-членів ЄС-28	Механізми для країн-членів Банківського союзу	Єдина збірка правил для країн-членів ЄС-28	Механізми Банківського союзу, що застосовуватимуться для його країн-членів	
Вимоги до розміру капіталу та ліквідності (для забезпечення стабільності банків)	Система нагляду за банками через Єдиний механізм банківського нагляду (SSM), що функціонує при ЄЦБ з листопада 2014р.	Подальше підвищення рівня вимог до розміру капіталу та ліквідності (законодавча ініціатива на розгляді ЄП та Ради ЄС)	Європейська схема страхування депозитів (EDIS) (законодавча ініціатива від жовтня 2017р. на розгляді ЄП та Ради ЄС)	Надання банкам “покрашеного” інструментарію зменшення обсягів проблемних кредитів (<i>non-performing loans, NPLs</i>)
Правила управління, у т.ч. щодо виплати винагород, з метою встановлення правильної системи стимулів	Можливість отримання допомоги в разі виникнення ускладнень з Єдиного механізму санції банків (SRM), що працює з січня 2016р.		Спільний механізм кредитування “останньої надії” (<i>common backstop</i>)	Створення умов, які сприяли б запобіганню накопичення банками проблемних кредитів у майбутньому
Потужна система нагляду за банками	Система авансового фінансування банками механізму SRM з метою уникнення перекадення цих витрат на платників податків		Система розподілу ризиків у приватному секторі з використанням суверенних цінних боргових паперів (облігацій) (у стадії розгляду в органах ЄС)	Визначення конкретних повноважень наглядових органів щодо проблемних кредитів
Правила розкриття інформації (для піднесення рівня прозорості)			Єдиний санаційний фонд (<i>Single Resolution Fund, SRF</i>) має досягти розміру €55 млрд. до 2023р.	Забезпечення більшого рівня прозорості стосовно проблемних кредитів
Поліпшена система захисту для вкладників через національні системи страхування депозитів				Впровадження нагляду за великими інвестиційними компаніями системою Єдиного механізму банківського нагляду (SSM)
Спільні правила управління в неплатоспроможних банках				

* Джерела: Completing the Banking Union. – European Commission, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/171011-banking-union-factsheet_en.pdf; Banking Union: Progress on risk reduction. – European Commission, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/180118-non-performing-loans-factsheet_en.pdf.

Створення СРК передбачає запровадження: європейських знаків і паспортів для фінансових продуктів; спрощених і гармонізованих правил здійснення операцій на фінансових ринках; більш ефективний та послідовний нагляд за ринками, для здійснення якого ЄК розроблено ряд законодавчих ініціатив, ухвалення яких, як очікується, має бути завершено у 2019р. (табл. 2.3). Серед них особливої уваги заслуговують пропозиції щодо впровадження нового класу пенсійних заощаджень – панєвропейського інструменту індивідуального пенсійного страхування (Pan-European Personal Pensions Product). Інша важлива фінансова новація – випуск європейських покритих облігацій (European covered bonds). А впровадження нових правил розподілу ресурсів інвестиційних фондів дозволить, за оцінками, щорічно зменшувати витрати, пов'язані з інвестиціями, на суму до €444 млн. [65]

Загалом, курс на формування СРК мав би бути звужений та сфокусований на невеликій кількості пріоритетів, здатних задати імпульс більш довгостроковим структурним змінам на фінансових ринках ЄС. Неприпустимим тут є переважання процесів лібералізації ринків над створенням ефективних механізмів ринкового регулювання та переважання процесів, ініційованих “зверху” (керівними органами ЄС), над процесами, що підживлюються “знизу” – від локальних фінансових ринків.

Питання узгодження фіскальної політики та формування Фіскального союзу країн-членів відіграє надзвичайно велику роль у комплексі заходів щодо завершення формування ЕВС. Адже це питання безпосередньо спрямоване на розв'язання одного з найбільш гострих протиріч у системі ЕВС – одночасної реалізації централізованої грошово-кредитної (монетарної) політики та децентралізованої фіскальної політики. З цією метою, визначена у 2012 р. т.зв. “Інтегрована бюджетна система” (Integrated budgetary framework) як один з компонентів політики завершення формування повноцінного ЕВС, передбачала доповнення існуючих механізмів нагляду та координації бюджетної політики інструментами більш довгострокової координації та в кінцевому підсумку – створення повноцінної “інтегрованої бюджетної системи” для забезпечення проведення “здорової” бюджетної політики як на національному, так і

загальноєвропейському рівні. Саме це мало стати змістом процесу формування у середньостроковій перспективі Фіскального союзу країн єврозони.

Заходи з утворення Союзу ринків капіталу

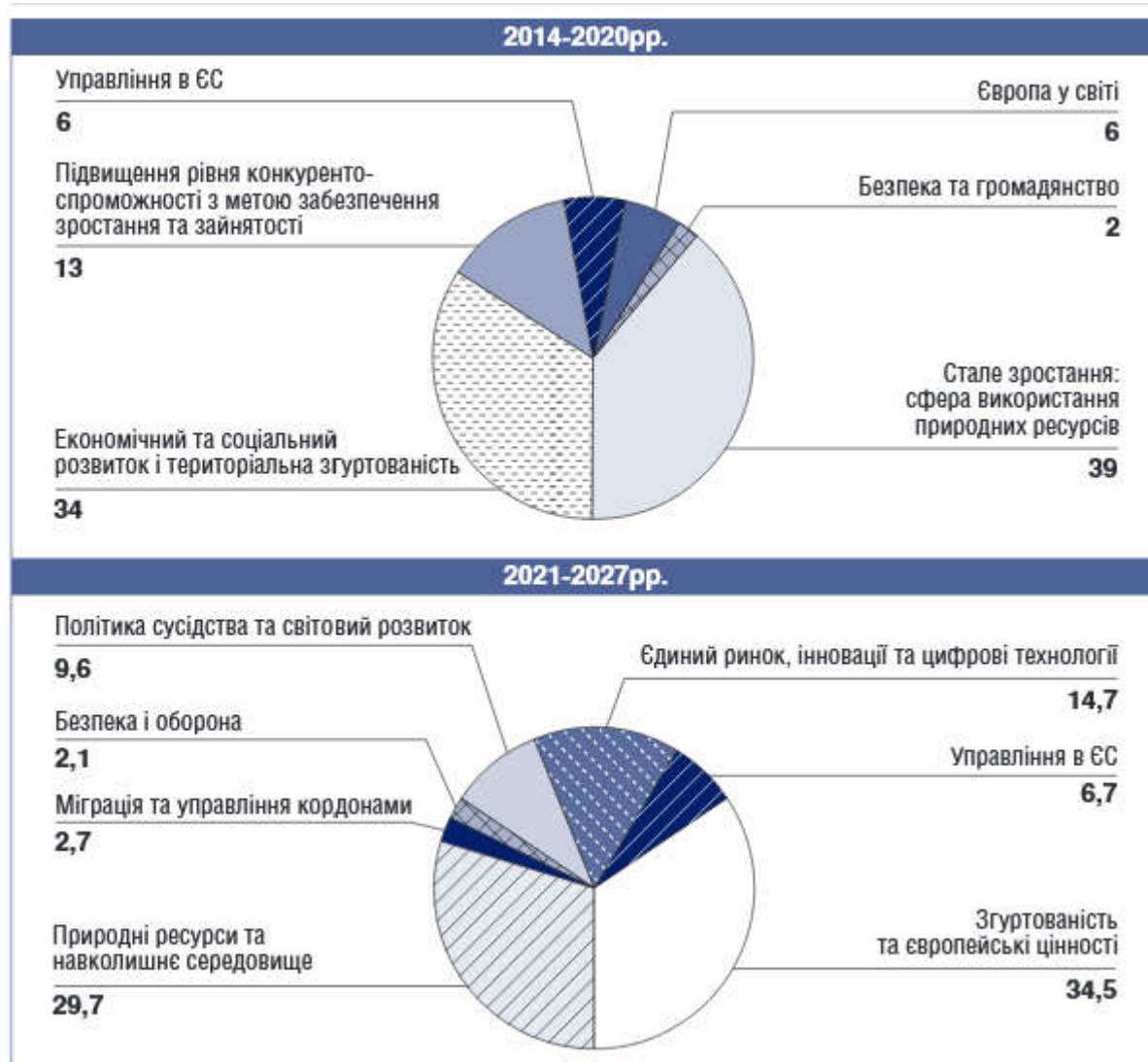
Назва заходу	Зміст заходу
Ухвалені Європарламентом та Радою ЄС	
Правила для спрощеної, прозорої та стандартизованої сек'юритизації (ухвалено у 2017р.)	Розширюють інвестиційні можливості та заохочують надання позик домашнім господарствам і комерційним компаніям в Європі Полегшують доступ до фінансових ринків для компаній, особливо для МСП
Перегляд положень стосовно Європейського фонду венчурного капіталу (<i>European Venture Capital Fund Regulation, EuVECA</i>) та Європейських фондів соціального підприємництва (<i>European Social Entrepreneurship Funds Regulation, EuSEF</i>) (ухвалено у 2017р.)	Стимулюють вкладення венчурного капіталу та соціальні інвестиції в рамках ЄС
Поправки до Директиви ЄС стосовно платоспроможності (<i>Solvency II</i>), яка регулює розмір капіталу страхової компанії для забезпечення її платоспроможності (набула чинності у 2016-2017рр.)	Заохочують страховальників вкладати кошти в інвестиційні та корпоративні проекти
Знаходяться на розгляді керівних органів ЄС	
Законодавча ініціатива стосовно неплатоспроможності бізнесу (подана на розгляд у листопаді 2016р.)	Стосується профілактичної реструктуризації та надання можливостей для порятунку бізнесу – т.зв. "другий шанс" (<i>second chance</i>)
Корегування умов достатності капіталу (<i>Capital requirement adjustments, CRR</i>) (подані на розгляд у листопаді 2016р.)	Заохочення банків інвестувати в інфраструктуру
Пропозиція ЄК стосовно пан'європейського інструменту індивідуального пенсійного страхування (<i>Pan-European Personal Pensions Product, PEPP</i>) (подана на розгляд ЄК у червні 2017р.)	Правила, спрямовані на надання пенсійним установам можливості пропонувати простий та інноваційний за змістом пан'європейський інструмент пенсійного страхування
Пропозиція ЄК стосовно перегляду Функцій Європейських наглядових органів (<i>European Supervisory Authorities</i>) (подана на розгляд ЄК у вересні 2017р.)	Реформування архітектури органів ринкового нагляду в ЄС з метою зміцнення та більшої цілісності фінансових ринків
Законодавча ініціатива щодо запровадження більш пропорційних та ефективних правил для інвестиційних компаній (подана на розгляд ЄК у грудні 2017р.)	Забезпечення режиму, спрямованого на зменшення ризиків діяльності інвестиційних компаній
План дій стосовно сталого фінансування (<i>sustainable finance</i>) (представлений ЄК у березні 2018р.)	Стратегія ЄС спрямована на заохочення "зелених" і сталих інвестицій через ухвалення регуляторних заходів
План дій щодо фінансових технологій (<i>FinTech</i>) та законодавча ініціатива стосовно рамок умов ЄС для "краудфандингу" (<i>crowdfunding</i>) та надання "рівноправного кредитування" (<i>peer-to-peer lending</i>)" (представлені ЄК у березні 2018р.)	Стратегія ЄС спрямована на заохочення фінансових інновацій за умови надання захисту споживачам та інвесторам. Нові правила стимулюють та полегшують транскордонну діяльність у сфері "краудфандингу"
Нові ініціативи ЄК	
Європейські покриті облігації (<i>European covered bonds</i>)	Правила для заохочення розвитку ринків "покритих облігацій" як джерела коштів для банків, що має збільшити обсяги кредитування економіки
Законодавча ініціатива щодо полегшення транскордонного розподілу коштів інвестиційних фондів	Спрощення режиму для транскордонного вкладення коштів інвестиційних фондів у межах ЄС
Чітко визначені правила дотримання прав власності на цінні папери та грошові вимоги	Заходи спрямовані на підвищення рівня правової визначеності у сфері транскордонних операцій з цінними паперами та грошовими вимогами
Більш збалансовані правила біржового лістингу для МСП	Зменшення вартості лістингу для МСП та збільшення обсягів первинного публічного розміщення (<i>IPO</i>) на європейських фондових ринках
Європейська стратегія підтримки розвитку місцевих і регіональних ринків	Розширення географії ринків капіталу; заохочення місцевих ініціатив з фінансування МСП

Рух у цьому напрямі передбачав зміцнення державного регулювання економіки, зокрема через: (1) застосування чинних рамкових механізмів для фіскальної політики в Європейському валютному союзі (т.зв. “пакет шести [нормативних документів]” – “Six-Pack”) та Договору про забезпечення стабільності, координації та державного регулювання (Treaty on Stability, Coordination and Governance), спрямованих на запобігання бюджетним дисбалансам та посилення уваги до боргових аспектів; (2) доповнення цих механізмів новим т.зв. “пакетом двох [нормативних документів]” – “Two-Pack”, що передбачав координацію щорічних бюджетів країн-членів зони євро та підвищення нагляду за тими країнами-членами, які стикаються з фінансовими труднощами [35].

Слід відзначити, що дискусії, які відбулися у контексті обговорення різних сценаріїв подальшого розвитку ЄС та які, зокрема, втілилися у вже згаданому документі – “Книзі роздумів над майбутнім фінансів ЄС”, означили необхідність посилення довгострокового підходу в цій сфері, стратегічно орієнтованого на основі формування Багаторічної фінансової перспективи ЄС (EU Multiannual Financial Framework, MFF) на період після 2020 р. Варто вказати, що вже у MFF на період 2014-2020рр. передбачалася можливість спільного фінансування розвитку ЄС [80].

Таким чином, новітні підходи до формування Фіскального союзу втілюють у собі три важливі і взаємопов’язані акценти, які мають забезпечити більшу дієвість інтеграційним заходам:—акцент на довгостроковість підходів і підпорядкування короткострокових дій довгостроковим стратегічним перспективам розвитку;—виразний акцент на диверсифікацію фіскальних і фінансових інструментів, що має забезпечити більшу гнучкість та більшу ефективність впливу на вирішення конкретних завдань;—маємо справу з істотним посиленням підтримки структурних реформ, що свідчить про усвідомлення глибинної структурної природи багатьох проблем, з якими стикається ЄС та євროзона.

Рис. 2.1. Сфери фінансування Бюджету ЄС у 2014-2027рр. [80]

Отже, варто наголосити, що діюча система фіскального регулювання в ЄС характеризується дуже високим рівнем складності. Тому не випадково у згаданій Дорожній карті ЄВС 2017р. означена перспектива перегляду фіскальних правил ЄС та їх суттєве спрощення у період до 2025р.

2.3. «Європейський семестр» як спосіб координації економічної політики в ЄС

Формування дедалі більш диверсифікованих європейських механізмів регулювання економіки неможливе без ефективного вбудовування їх у систему економічного регулювання кожної з країн-членів. Це особливо актуально з позиції зв'язку з національними фіскальними системами, оскільки саме вони,

незважаючи на формування Фіскального союзу, продовжують бути домінуючими джерелами акумуляції та розподілу державних фінансових ресурсів. Таким чином, ця інтегрована регулятивна система об'єктивно потребує конвергенції національних систем регулювання, наявності високого рівня синергії їх дії. І це є вкрай актуальним, зважаючи на узгодження довгострокових трендів структурних реформ, від чого безпосередньо залежать перспективи підтримання цілісності європейського соціально-економічного організму.

Виходячи з цього, процес завершення формування ЄВС містив в якості ключового компонента механізм координації економічної політики, який отримав назву “Європейський семестр” (European Semester of economic policy coordination). Цим механізмом ставиться за мету забезпечення “здорового” стану державних фінансів (у т.ч. за рахунок уникнення надмірного державного боргу), запобігання макроекономічним дисбалансам, координація проведення необхідних структурних реформ, спрямованих на забезпечення вищих рівнів економічного зростання і зайнятості, а також узгодження заходів стимулювання інвестицій в ЄС. У рамках цього процесу, за участю ЄК, здійснюється щорічний аналіз планів кожної країни-учасниці відносно їх бюджету, макроекономічних заходів регулювання та структурних реформ – з наданням відповідних рекомендацій (які затверджуються Радою ЄС) щодо забезпечення узгодженості з планами та стратегіями розвитку ЄС (зокрема, Стратегією “Європа 2020”) [31].

Ключовим елементом “Європейського семестру” є т.зв. “Процедура запобігання макроекономічним дисбалансам” (Macroeconomic Imbalance Procedure, MIP), запроваджена ще у 2011р. з метою своєчасного виявлення потенційно небезпечних макроекономічних дисбалансів, які можуть негативно вплинути на економічну стабільність в окремих країнах, ЄС чи євроні загалом. Країни, які виявляють ознаки таких дисбалансів, потрапляють під більш жорсткий моніторинг (Excessive Imbalance Procedure) та можуть стати об'єктом запровадження санкцій. При цьому застосовується комплексний, багатоаспектний підхід до аналізу економічної ситуації, який базується на

системі з 14 основних макроекономічних показників та індикативних порогових відхилень, які можуть свідчити про наявність макроекономічного дисбалансу (сальдо платіжного балансу, чиста міжнародна інвестиційна позиція, частки на експортних ринках, номінальна вартість праці, реальні ефективні обмінні курси валют, борг приватного та державного секторів, зміна цін на житло, рівень безробіття тощо). Показово, що за результатами аналізу, проведеного в листопаді 2017р., у 16 країнах-членах було виявлено перевищення порогових значень за показником рівня державного боргу, у 15 – чистої міжнародної інвестиційної позиції, у 12 – рівня приватних боргів, у 10 – цін на житло, хоча загалом кількість таких негативних відхилень зменшилася, порівняно з попередніми роками. З метою підвищення рівня макроекономічного регулювання на комунітарному рівні останніми роками (з 2015р.) були створено ряд нових інституційних одиниць, у т.ч. [49]:

- Європейська фіскальна рада (European Fiscal Board) – незалежний консультативний орган при ЄК, до компетенції якого належить розгляд питань фіскального регулювання в ЄС та єврозоні, а також підготовка відповідних рекомендацій, взаємодія з національними фіскальними радами в окремих країнах;

- Система Національних управлінь (рад) з питань продуктивності (National Productivity Boards), до якої належать усі країни-члени єврозони (та за бажанням інші країни ЄС), через яку здійснюється незалежне оцінювання рівня продуктивності економіки та конкурентоспроможності, а також викликів, що виникають у цих сферах. Відповідно до рекомендацій Ради ЄС77, експертні висновки цих установ можуть використовуватися в рамках процесів “Європейського семестру” та Процедури запобігання макроекономічним дисбалансам.

Нова Дорожня карта формування ЕВС, прийнята в грудні 2017р., висунула ряд нових пропозицій, спрямованих на інституціоналізацію процесів узгодження економічної та фінансової політики країн-членів та формування на цій основі повноцінного Економічного союзу. Вони включили:

1. Створення (можливо, вже з листопада 2019р.) нової європейської посади високого рівня – Європейського Міністра економіки та фінансів (European Minister of Economy and Finance), яка буде суміщена з посадою Віце-президента ЄК та Голови Єврогрупи. Створення цієї посади має на меті посилення узгодженості, ефективності, прозорості та демократичної підзвітності у виробленні економічної політики для ЄС та єврозони [21].

Слід, однак відзначити, що ця пропозиція сприймається скептично міністрами фінансів окремих країн єврозони, які не бажають передавати деякі повноваження у цій сфері Брюсселю (проти цієї ідеї у березні 2018р. виступили Швеція, Данія, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Ірландія та Нідерланди).

2. Створення Європейського валютного фонду (European Monetary Fund, EMF) на основі діючого Європейського стабілізаційного механізму (ESM). Як передбачається, EMF спиратиметься на архітектуру ESM, зберігаючи його і фінансову, і інституційну структуру, та надаватиме допомогу країнам-членам єврозони, що стикнулися з фінансовими труднощами. Фонд виділятиме кошти (фінансування) Санаційному фонду SRF (що діє в межах Банківського союзу) і виступатиме кредитором “останньої надії” (common backstop) під час реструктуризації найважливіших банків, що сприятиме належному вирішенню проблем у банківській системі [6].

3. Створення офіційного зовнішнього представництва єврозони.

4. Включення Фіскального договору до системи права ЄС, що має спростити правові рамки регулювання та забезпечити більш надійний механізм моніторингу за станом фінансовоекономічних систем країн-членів, у т.ч. у частині розміру державних боргів.

Слід наголосити, що нинішній Президент ЄК приділяє значну увагу питанням активізації інвестиційної діяльності. Кроком на шляху стимулювання стратегічно орієнтованих інвестиційних процесів в ЄС стало утворення, згідно з рекомендацією згаданої неодноразово “Доповіді п’яти президентів”, Інвестиційного плану для Європи (або т.зв. Плану Юнкера)⁸¹. Планом визначаються три ключові завдання: (1) усунути перешкоди для інвестицій; (2) забезпечити привабливість та технічну допомогу інвестиційним проектам; (3)

розумніше використовувати фінансові ресурси. План побудований на трьох стовпах:

1. Європейський фонд стратегічних інвестицій (European Fund for Strategic Investments, EFSI), який надає гарантії для акумулювання приватних інвестицій;

2. Європейський інвестиційний консультативний центр (European Investment Advisory Hub, EIAH) у системі Європейського інвестиційного банку та Портал європейських інвестиційних проєктів (European Investment Project Portal, EIPP), які забезпечують технічну допомогу та кращу привабливість інвестиційних можливостей, тим самим допомагаючи пропонованим інвестиційним проєктам бути реалізованими [3];

3. Поліпшення бізнес-середовища шляхом усунення регуляторних бар'єрів для інвестицій на національному рівні і на рівні ЄС.

У своїх Багаторічних фінансових перспективах бюджету ЄС на період 2021-2027рр. ЄК пропонує створити на базі Європейського фонду стратегічних інвестицій нову інтегровану структуру – “InvestEU”, яка, діючи в тісній взаємодії з Групою Європейського інвестиційного банку та національними інвестиційними банками і міжнародними фінансовими інституціями (наприклад, ЄБРР), має отримати асигнування обсягом €15,2 млрд., але забезпечити при цьому, як очікує ЄК, додаткову мобілізацію інвестицій обсягом у понад €650 млрд.

У контексті подальшого розвитку інститутів Економічного союзу ЄС продовжує обговорюватися також ідея можливого створення період 2019-2025рр. Казначейства єврозони (Euro Area Treasury), вперше висунута Президентом ЄК Ж.-К.Юнкером ще восени 2015р. (“State of the Union 2015”). За задумом Президента ЄК, цей інститут мав би оперувати спеціальним фінансо-вим інструментом, призначеним для протидії зовнішнім шокам у євразоні та заохочення структурних реформ. Наразі ця ідея перебуває на початковому етапі реалізації, незважаючи на те, що у 2017р. з цього питання була прийнята Резолюція ЄП [42].

Вочевидь, Європа загалом та єврозона зокрема ще не готові – і, можливо, не скоро будуть готовими до такого кардинального кроку, як впровадження наднаціонального фіскального інституту (Казначейства). Свідченням цього є значний опір з боку багатьох країн-членів. Згідно з інформацією, що міститься на веб-сторінках Європарламенту, група з 12 країн (Нідерланди – ініціатор, а також Австрія, Фінляндія, Швеція, Данія, Литва, Латвія, Естонія, Ірландія, Бельгія, Люксембург, Мальта) виступили після ухвалення у червні 2018р. Мезебергської декларації⁸⁵ проти формування бюджету єврозони, висловивши сумніви щодо його корисності, ефективності та можливих джерел фінансування (зокрема, через запровадження європейського податку на фінансові трансакції). Не випадково у своєму Посланні “Про стан Союзу” від 12 вересня 2018р. Президент ЄК утримався від просування цієї ідеї.

Слід зауважити, що удосконалення процесів макроекономічного регулювання в ЄС та євроні зовсім не обов’язково повинно супроводжуватися утворенням нових регулятивних інститутів на рівні ЄС. Так, окремі дослідники питань макроекономічної стабілізації в євроні висувують ряд пропозицій, що стосуються насамперед пріоритету якості регулятивних функцій:

- визначити пріоритетом боргову політику, а саме обмежити рівень суверенних боргів, які банки можуть зберігати на своїх балансах, зменшити кількість “безнадійних” кредитів та затвердити Європейську схему страхування депозитів (EDIS) [56];

- реформувати систему правил регулювання макроекономічних дисбалансів. Нинішня система штрафів для країн, що порушили Пакт стабільності і зростання, є ненадійною. Вимоги Пакту з початку кризи в євроні досить часто не дотримувалися країнами, а передбачені ним штрафні санкції не застосовувалися як інструмент дисциплінування порушників. Доцільним є здійснення контролю за дотриманням правил незалежними органами, а штрафи мають мати форму т.зв “субординованого боргу” (junior debt) (такого, що має більш високі відсоткові ставки), який буде автоматично реструктуризований у разі, якщо країна потребуватиме допомоги від ESM;

- запровадити відкритий правовий механізм реструктуризації боргів для країн з метою уникнення повторення ситуації, що виникла в Греції у 2010р.;

- запровадити грошово-кредитну політику “для людей”. Програма кількісного пом’якшення ЄЦБ, і особливо програма придбання корпоративних цінних паперів, “перекачує” мільярди від банків до великих корпорацій без надання справжнього стимулу реальній економіці. Пропонується політику кількісного пом’якшення для банків та корпорацій замінити на пряме переведення коштів урядам, які б ті могли інвестувати в “зелені” проекти, та на виплати окремим домогосподарствам;

- розширити мандат ЄЦБ, який повинен охоплювати не лише регулювання інфляції, але й зайнятість та економічне зростання;

- запровадити реальний інвестиційний план. Інвестиційний план Юнкера та Європейський фонд стратегічних інвестицій (European Fund for Strategic Investments) не можна вважати достатніми. Єврозоні та ЄС потрібен новий інвестиційний план на основі державних інвестицій в інфраструктуру та зелену енергію. Роль Європейського інвестиційного банку може бути відтворена і посилена як основний інвестиційний інструмент для спрямування необхідних інвестицій у країни з дефіцитом платіжного балансу;

- запровадити обмеження на обсяг торгових профіцитів, причому на хронічні та великі профіцити поточного рахунку операцій повинні накладатися штрафні санкції, які потім можуть бути використані для зниження торговельного дисбалансу;

- відокремити інвестиційну та торговельну діяльність від депозитної, а також підвищити вимоги до капіталу найбільших банків ЄС.

Загалом, слід відзначити, що ЄС наближається до моменту прийняття остаточних рішень системного характеру щодо формату подальшого розвитку євроінтеграційного процесу. Він має покласти край дискусіям, ініційованим у 2015р., та означити нову стратегію розвитку ЄС та його оновлені форми інституційного устрою. Напевно, бачення сильної Європи не є однаковим – як серед країн-членів, так і в кожній з них. Відтак, перед європейськими лідерами

сьогодні постало надскладне завдання – привести всі багатоманітні бачення до єдиного спільного знаменника. А це – непросто, зважаючи на кардинальні глобальні трансформації, які сьогодні можна спостерігати.

Висновки до розділу 2

Глобальна фінансово-економічна криза та боргова криза країн ЄС та зони євро актуалізували низку реформ у сфері інституціоналізації соціально-економічної та фіскальної політики. Серед основних причин складного фінансового становища деяких країн Європи (передусім країн – членів Монетарного союзу) відзначали: відсутність структурних реформ, слабку конкурентоспроможність, нераціональну бюджетну політику та недостатнє регулювання фінансових ринків. З метою забезпечення тривалої стабільності країн єврозони та країн ЄС в цілому було ухвалено низку інституційних реформ, зокрема у сфері бюджетного нагляду та економічного управління, запроваджено механізми стабілізації й систему завчасного попередження механізму макроекономічного контролю.

Було переглянуто структуру економічного та фіскального нагляду. Запроваджені різноманітні політичні ініціативи, спрямовані на забезпечення фіскальної дисципліни та відновлення довіри, що посилює профілактичне та коригувальне фіскальне управління. Прозорість та координація бюджетних процесів були посилені, запроваджений моніторинг макроекономічних дисбалансів. Держави–члени зони євро також погодились узгоджувати свої плани емісії боргів.

Органи влади запровадили «книгу» правил для банків та прийняли ряд інституційних заходів для посилення наглядових функцій, таких як створення Європейської ради з системного ризику та європейських наглядових органів. Наглядові рішення були розміщені на наднаціональному рівні, замінивши національні інституції. Пізніше було створено Банківський союз із єдиним керівником та механізмом врегулювання для переміщення застосування банківської політики на європейському рівні.

РОЗДІЛ 3.

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ДО СТРУКТУРНИХ РЕФОРМ В ЄС

3.1. Перспективи розвитку системи інститутів України в умовах переформатування Європейського Союзу

Процеси трансформації механізмів європейської інтеграції набули досить масштабного характеру. Вони настільки істотно модифікували систему ЄС, що можна з упевненістю говорити про повноцінне переформатування європейської інтеграції. Вочевидь, цей процес суттєво впливатиме на майбутнє не лише країн-членів, але й держав-партнерів ЄС, не кажучи вже про тих, хто пов'язує свою долю з інтеграцією до структур ЄС. Для України, яка належить саме до останньої групи, вкрай важливо усвідомити, що нинішні кардинальні зміни в системі європейської інтеграції є одночасно і новими можливостями, і новими викликами. Ключовим політичним завданням у цьому контексті є оптимальне використання нових можливостей та знаходження адекватних відповідей на виклики та ризики, що виникають.

Укладення та набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стало, безперечно, квінтесенцією курсу соціально-економічних перетворень, проголошеного в Україні у 2014 р., який де-факто є курсом “Європейського вибору”. Документ у понад тисячу сторінок, яким регулюються відносини України та ЄС, став одночасно і ідеологічним обґрунтуванням політики соціально-економічних і політичних змін, і стратегічним баченням майбутнього країни, і конкретним планом проведення системних реформ. Але кризові процеси, які охопили ЄС наприкінці першого десятиліття XXI ст., та докорінні зміни в механізмах європейської інтеграції, які були спричинені пошуком відповідей на ці кризові процеси, не можуть не ставити перед Україною складні та чутливі, з політичної точки зору, питання [16].

Вони насамперед пов'язані з тим, що символічне сприйняття ЄС у 2018р. вже не таке, яким воно було у 2004р., коли відбулося безпрецедентне розширення Союзу, який, як здавалося, йшов курсом прискореного завершення

формування ЕВС та створення політичного союзу – т. зв. європейської федерації держав. У ті часи ЄС повною мірою ототожнювався з поняттям “європейська цивілізація”, і тому вступ до Союзу розглядався як повноцінне входження до Європи. ЄС був взірцем не лише соціально-економічного устрою, який органічно поєднував економічну ефективність, технологічний розвиток, високі соціальні та екологічні стандарти, але й політики міжнародної інтеграції.

Сьогодні ж ситуація довкола ЄС не є настільки райдужною, а в деяких аспектах навіть наштовхує на серйозні роздуми. ЄС, як конкретно-історичне інституційне утворення, вже не виглядає як безумовний синонім понять “Європа” та “європейська цивілізація”, які, до речі, історично сформувалися задовго до виникнення міжнародних інтеграційних процесів – на основі розвитку національних держав. Хоча гострота зовнішніх проявів кризових процесів, що відбуваються в ЄС, дещо послабла, порівняно з піком кризи у 2015р., але глибинні причини, що породили їх, не зникли: вони продовжують діяти і час від часу постають у вигляді різного роду конфліктів, що стосуються інституційних засад розвитку, найбільш яскравим і дестабілізуючим з яких є Brexit [28].

Сьогодні не можна напевне стверджувати, в якому історичному контексті настали кризові процеси в розвитку ЄС: чи є вони тимчасовими проблемами, після вирішення яких ЄС стане сильнішим, чи, навпаки, вони є передвісником дезінтеграції або, принаймні, відносного зменшення його [ЄС] глобальної ролі у світовій системі (якщо зважати на більш швидкий темп розвитку країн Східної Азії).

Не можна також напевне визначити силу та можливу тривалість процесу поширення в Європі націоналістичних політичних течій: це тимчасова “хвороба” популізму, яка неодмінно буде поборена у процесі реформування ЄС, чи новий і тривалий тренд, який є невід’ємною складовою нинішніх тектонічних зрушень у світі? Саме тому сьогодні неможливо дати чітку відповідь на питання стосовно майбутнього формату ЄС. Попри надзвичайні зусилля, яких докладають лідери ЄС, Президент ЄК та керівники провідних

країн-членів, насамперед Франції, реальні події можуть розгортатися за іншим сценарієм.

Ці обставини дають країні можливість переосмислення свого євроінтеграційного курсу, що ґрунтується на далекосяжній інституційній адаптації до норм і правил Союзу. Адже одна справа, коли країна орієнтується на взірць інституційного устрою, зовсім інша – коли в цьому устрої є значні недосконалості і непевності щодо можливого розвитку. До цього додаються і невизначеності стосовно реального значення для України в загальнополітичному та конкретному прагматичному плані соціально-економічної політики різних можливих сценаріїв подальшої еволюції євроінтеграційного процесу та ЄС – не лише того, що має бути формально схвалений керівниками країн-членів, але й того, що буде де-факто реалізовуватися під впливом обставин реального соціально-економічного та політичного життя в Європі та у світі.

Існує достатньо підстав констатувати, що системні зміни в механізмах ЄС можуть призвести до виникнення конфлікту нових інституційних форматів з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) – з точки зору і формальних, і неформальних інституційних засад [32].

З позиції формальної узгодженості інституційних форматів, Угода втілює механізми та інструменти, які були переважаючими на момент її формалізації. Інтенсивний процес змін у механізмах ЄС веде до прогресуючого відставання змісту Угоди від регулятивної системи ЄС. І хоча самі положення Угоди не є незмінними і існує можливість їх корекції та доповнення, самі ж можливості такого корегування є вичерпними. Вони істотно залежать від інституційної “зрілості” України та темпу перетворень, здатності населення країни пристосовуватися до інституційних змін та позитивно реагувати на нові можливості та ризики.

У цьому контексті існує реальна загроза, що темп інституційних змін в ЄС помітно перевищить темп інституційних змін в Україні. Це може статися не лише тому, що ЄС та його країни-члени володіють значно більшим фінансовим ресурсом, який підтримує інституційні зміни². Головна проблема полягає у: (1)

здатності забезпечувати зв'язок між інституційними нововведеннями та історичним досвідом розвитку і (2) можливості забезпечувати адаптацію нових інституційних форматів у національне середовище.

В Європі – з урахуванням різних поглядів і політичних позицій – трансформація інститутів відбувається шляхом відкритого діалогу з суспільством. Навіть зважаючи на згадані в попередніх розділах цієї Доповіді очевидні проблеми демократичної легітимності (дефіцит демократії) в діяльності інститутів ЄС, не можна не констатувати, що масштаб цих проблем – значно нижчий, ніж в Україні.

Українські ж реформи є надзвичайно неоднозначними за своїми реально досягнутими результатами. З одного боку, навряд чи можна заперечувати той факт, що інституційні зміни, які відбулися в Україні упродовж останніх майже п'яти років, є за своїм охопленням і впливом на суспільство найбільш масштабними. Але з іншого боку, варто розуміти, що реформи здійснюються не заради самих інституційних змін і підлаштовування під певний шаблон – навіть, якщо він заданий “центром”, який знаходиться на помітно вищому рівні інституційної зрілості. Головний критерій будь-яких реформ – це розкриття потенціалу розвитку соціуму, створення для нього нових ресурсів і, врешті-решт, досягнення відчутних позитивних результатів.

І з цієї точки зору, процес українських реформ виявив великі проблеми в аспекті їх реального суспільного ефекту. Ці проблеми є очевидними, тим більше, якщо порівняти оцінки результатів з боку українських реформаторів та їх європейських партнерів з оцінками українського суспільства (табл. 3.1).

Як видно, існує досить виразна невідповідність офіційних оцінок результативності реформ та їх сприйняття населенням України, яке у кращому випадку просто не помічає результатів перетворень. А оскільки курс реформ тісно пов'язаний з проєвропейською орієнтацією країни, це створює потенціал дискредитації євроінтеграційного курсу України в очах широкого загалу населення. За таких умов конфлікт, що виникає з розбіжностей формальних інституційних форматів України та ЄС, може перетворитися на конфлікт

неформальних інституційних засад (ментально-ціннісних орієнтацій), які формують довіру чи недовіру до тих чи інших політик.

Таблиця 3.1

Порівняння оцінок українських реформ: офіційна українсько-європейська позиція та думка українського суспільства [41]

Спільна заява 20-го Саміту Україна-ЄС (9 липня 2018р.). Сфери або напрями реформ, які вважаються успішними (п. 4 Заяви) ³	Громадська думка ⁴ , % загального числа опитаних			
	“Нічого не знаю про цю реформу”	Вплив реформ на особисте становище громадян*		
		позитивний	впливу немає	негативний
Реформа охорони здоров'я**	77	10	33	57
Пенсійна реформа**	–	–	–	–
Реформа державного управління	36	6	74	20
Децентралізація державного управління	58	23	58	20
Реформа державних закупівель	–	–	–	–
Реформа сфери охорони довкілля	–	–	–	–
Нові законодавчі норми, що стосуються приватизації** та управління державними підприємствами	31	3	76	20
Удосконалення законодавства, що стосуються національної безпеки	46	17	63	19
Реформа у сфері енергетики та ухвалення Енергетичної стратегії до 2035р.	41	6	61	32

У цьому контексті варто взяти до уваги тенденції ставлення населення України до ідеї інтеграції в ЄС (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Чи потрібно Україні вступити до ЄС? [15]

Отже, підтримка населенням ідеї вступу до ЄС хоч і коливається на високому рівні, наблизившись у грудні 2017р. впритул до позначки 60%, все ж є нижчою рівня 2014р. і меншою за максимальні показники такої підтримки, зафіксовані ще на початку 2000-х років. І це при тому, що українці здебільшого погано знають механізми функціонування ЄС, тенденції їх розвитку та мають неясне уявлення щодо реально можливих наслідків вступу до цього об'єднання. За останній рік прихильність українських громадян до інтеграції з ЄС дещо знизилася – до рівня 2015р. [61]

У зв'язку з цим, доцільно відстежити зміни у ставленні до євроінтеграційних процесів країн, що приєдналися до ЄС з 2004р. і де первісна євроейфорія згодом поступилася місцем більш зваженому, а інколи навіть скептичному ставленню. Її досить компактно і виразно охарактеризував відомий болгарський дослідник, прихильник ліберальних ідей та європейського вибору І.Крастев у своїй знаковій праці, опублікованій у видавництві Університету Пенсильванії (США). Він, зокрема, характеризує трансформацію ставлення східноєвропейців до Європи наступним чином: “На зміну комунізму та низці ліберальних реформ прийшов повсюдний цинізм. Центральна Європа випереджає інший світ за рівнем недовіри до суспільних інститутів... Перед загрозою напливу мігрантів та економічної незахищеності багато жителів Східної Європи зневірилися у тому, що вступ до Європейського Союзу принесе їм процвітання та покладе край постійним кризам... Перше покоління центральноєвропейських лідерів в особі таких політиків, як Вацлав Гавел, поставили входження до ЄС на перше місце у своїй кар'єрі, намагаючись довести, що центральноєвропейці можуть бути більшими європейцями, ніж жителі Заходу. Але нове покоління політиків сприймає нав'язування європейських норм та інститутів як приниження та вибудовує свою легітимність навколо ідеї національної ідентичності на протигагу Брюсселю”.

Чи не може очікувати й Україну така ідейна трансформація, коли заглиблюючись у виконання зобов'язань за Угодою, дедалі більше

усвідомлюватимемо, що реформи, здійснювані за європейськими “лекалами”, можуть приносити не лише вигоди, але й відчутні втрати та розчарування?

Темп виконання Україною Угоди навряд когось вразить. І головна причина полягає зовсім не у “відсутності політичної волі”, на яку часто натякають європейські політичні лідери та окремі проєвропейськи налаштовані політичні діячі в Україні. Насправді, у своєму нинішньому стані неформальних інститутів (насамперед, якість культури державного апарату управління та бізнесу, рівень довіри населення до базових суспільних інститутів, гранично високий рівень ментальної схильності до корупції та загалом – отримання доходів рентного характеру) Україна просто не здатна асимілювати у своїй інституційній структурі всі зобов’язання, внесені до порядку денного асоціації. А якщо його намагатися адаптувати до трансформаційних змін, які останнім часом впливають із еволюції механізмів ЄС або намічені на найближчу перспективу, то цей конфлікт інституційних структур може набути дедалі більшого масштабу.

Варто усвідомити, що ставлячи на порядок денний завдання, для реалізації яких немає достатніх передумов, ми наражаємося на ризик можливої дискредитації усього політичного курсу, втрати суспільної довіри до нього, а отже – обираємо шлях, що може призвести, в кінцевому підсумку, до вимушеного перегляду стратегічних пріоритетів.

Домінуючий нині в Україні стиль “проєвропейського” мислення базується на безсистемних, доволі спрощених емоційних уявленнях про євроінтеграцію та часто є результатом елементарного незнання того, чим реально є євроінтеграційні механізми. Він містить набагато більше гасел та ідеологічної риторики, аніж реальних уявлень про можливі ефективні алгоритми входження до євроінтеграційного простору – і це, з політичної точки зору, вкрай небезпечно. На жаль, в Україні бракує плідних фахових дискусій та ґрунтовних наукових досліджень з питань ключових проблем євроінтеграції; набагато більше спрощеної пропаганди. Такий стан має бути змінений, якщо країна розраховує на успіх євроінтеграційної стратегії [9].

Україні слід здійснити глибокі професійні дослідження та провести фахові дискусії з питань, які постануть на порядку денному ЄС і, відповідно, скорегувати свою програму дій у сфері євроінтеграції. Скоріш за все, необхідним буде більш чітке окреслення пріоритетів – не виключено, що з певним вилученням окремих неперіоритетних заходів та концентрації зусиль і ресурсів на забезпеченні значного піднесення ефективності політики у пріоритетних сферах. При цьому слід виходити з того, що не механічне перенесення європейських інститутів на український лад (чим займаються українські євроінтегратори), а створення умов для прогресуючого піднесення рівня цивілізованості соціальноекономічних і політичних процесів усередині України – а це неможливо без слідування імперативам, укоріненим у національній культурі – має стати домінуючою філософією стратегічно орієнтованого розвитку країни. Країна, модернізована на такій основі, має набагато більше шансів стати частиною Європи та розвивати різноманітні відносини з європейськими країнами в різних сферах.

Водночас, необхідно поставити на порядок денний можливість приєднання України до окремих механізмів ЄС, які нещодавно були висунуті або висуваються на авансцену внаслідок еволюції політики ЄС, включно з новоствореними механізмами Банківського союзу, заохоченням інвестицій та розвитку ринків капіталів, врегулюванням питань зовнішніх боргів, а також програмами пріоритетного фінансування з бюджету ЄС та підтримуваних позабюджетними ресурсами інститутів ЄС, новими механізмами регулювання міграції та європейської політики безпеки. Зосередження євроінтеграційних заходів на цих питаннях сприятиме модернізації механізмів євроінтеграційної політики України і забезпечить їх значно більшу віддачу для розвитку країни навіть в умовах фінансових обмежень, з якими нині стикається Україна.

3.2. Сценарії адаптації України до нових моделей інтеграції в ЄС

Політика адаптації країни до нових реалій розвитку євроінтеграції напевно стикнеться з двома групами проблем: (1) як оптимально відреагувати на зміни в механізмах євроінтеграційного процесу та (2) у який спосіб це зробити найефективніше. Це потребуватиме відповідних цим проблемам двох груп заходів.

Перша група заходів має бути спрямована на корекцію змісту пріоритетів інтеграційної взаємодії з ЄС. У цьому контексті необхідно насамперед розвинути положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також низки угод і домовленостей, що впливають з неї, і щодо яких переформатування євроінтеграції формує для України найбільш істотні ризики, з одного боку, і найбільші можливості в позитивному плані – з іншого. Це, зокрема, передбачає:

1) проведення спільними зусиллями українських та європейських експертів досліджень з питань можливого приєднання України (на умовах асоціації) до механізмів Банківського союзу ЄС, формування якого досягло значного прогресу. Для України механізми створюваного Банківського союзу є особливо актуальними не лише тому, що цей компонент ЕВС сьогодні розвивається найбільш високими темпами і багато його складових поширюються не лише на єврозону, а й на всіх членів ЄС, але й тому, що нинішній стан банківської системи України спонукає до пошуку нових рішень “оздоровлення” української банківської системи [18].

Банківська система України зазнала величезних втрат у процесі реструктуризації у період з 2014р. Деяке загальне покращення її балансів було здійснене за рахунок фактично руйнації значної частини малих і середніх банків та перенесення на платників податків витрат, пов'язаних з санацією найбільшої приватної банківської установи України “Приватбанку”. Загалом, ці “санаційні” заходи істотно похитнули довіру до банківської системи та досить неоднозначно вплинули на здатність останньої здійснювати масштабне фінансування процесів модернізації та розвитку української економіки.

З огляду на це, приєднання України, принаймні часткове, до механізмів Банківського союзу ЄС та впровадження тим самим значно більш ефективних механізмів запобігання банківським кризам та забезпечення інтересів

вкладників банків могло б стати реальним шляхом розв'язання проблеми слабкості українського банківського сектору;

2) проведення спільними зусиллями українських та європейських експертів досліджень з питань можливого впровадження Україною ряду фінансових механізмів, що сприяють інвестиціям та реалізації національних програм економічного розвитку, передбаченим різними складовими ЕВС – Банківським союзом, Союзом ринків капіталу та Фіскальним союзом. У цьому контексті, зокрема, бажано вивчити можливості, якщо не прямого долучення²⁴ до діяльності створюваних Європейського механізму стабілізації інвестицій (European Investment Stabilisation Function) та Програми підтримки реформ (Reform Support Programme), то принаймні створення подібних національних механізмів в Україні за допомогою ЄС. Окреме питання – вивчення можливої діяльності структурних та інвестиційних фондів Союзу.

Це питання є актуальним з огляду на те, що саме млявість інвестиційного процесу в Україні виступає як одна з найважливіших причин повільних структурних трансформацій і невиразних інноваційних процесів у національній економіці. В Україні досі немає ефективно діючого механізму заохочення інвестицій, у т.ч. в інфраструктуру. Немає механізмів структурних та інвестиційних фондів, які б підтримували створення нових елементів економічної системи та підвищували потенціал конкурентоспроможності [12].

Ці заходи слід розглядати в більш загальному контексті необхідності переорієнтації механізмів надання ЄС Україні фінансової допомоги – з нинішнього акценту на макроекономічну допомогу, яка призначається для подолання наслідків неефективної економічної політики, на допомогу структурним перетворенням, з метою виявлення та усунення причин економічної неефективності;

3) зважаючи на провідну роль ЄС у здійсненні заходів у сфері протидії зміні клімату, Україні разом з європейськими партнерами слід вивчити можливості посилення взаємодії України та ЄС у сфері енергетики та кліматичної політики, в т.ч. в контексті європейської політики прискореного розвитку “зеленої” енергетики. При цьому слід мати на увазі перспективу

перетворення заходів кліматичної політики та розвитку відновлюваних джерел енергії на один з ключових компонентів політики стимулювання інноваційних структурних змін в економіці України.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують питання можливого впровадження більш високих рівнів податку на вуглецеві викиди. Істотне підвищення рівня відповідних сплат в Україні має не лише стимулювати поширення передових технологій, але й слугувати джерелом збільшення доходної частини державного бюджету та компенсацією тих тимчасових втрат, які можуть бути зумовлені стимулюючими податковими заходами щодо інвестиційної та інноваційної діяльності. Водночас, слід активізувати адаптацію в Україні передового досвіду ЄС у фінансуванні відповідних заходів з кліматичної політики та “зеленої” енергетики, включаючи створення сучасних фінансових інститутів та ринкових фінансових інструментів, що слугують цій меті;

4) органам управління, що займаються питанням асоціації України та ЄС, необхідно створити спеціальну робочу групу для опрацювання теми посиленої активізації та диверсифікації механізмів регулювання міжнародної міграції з урахуванням відповідного розвитку в перспективі цих механізмів у рамках ЄС.

Необхідно чітко визначити позицію України з цих питань, зважаючи на її розташування поблизу головних маршрутів мігрантів до Європи, а також те, що певні їх потоки проходять і територією України. Остання не повинна стати ланкою мережі нелегальної міграції в Європу або країною, яка накопичуватиме мігрантів, що висилаються з європейських країн.

Водночас, необхідно поставити на порядок денний питання еміграції з України молоді або висококваліфікованих фахівців, маючи на увазі, що окремі країни-члени ЄС проводять політику заохочення такого витоку потрібних фахівців, зокрема для заповнення вакансій на ринку праці, що утворюються внаслідок виїзду власних фахівців до країн ЄС з більш високим рівнем доходів. У рамках такого підходу можна порушити питання про пропорційну компенсацію у тій чи іншій формі частини витрат бюджету України на освіту тих фахівців, які залишають Україну на тривалий термін;

5) органи управління, що займаються питанням асоціації України та ЄС, мають також вжити додаткових заходів з посилення взаємодії у сфері безпеки в контексті нових можливостей, які надає впровадження нових підходів на рівні ЄС у межах Багаторічних фінансових перспектив ЄС на період 2021-2027рр., якими передбачене значне збільшення асигнувань на такі цілі. Відповідним українським структурам слід ретельно вивчити та провести консультації з цих питань з європейськими партнерами, зважаючи на те, що взаємодія у цій сфері має бути спрямована не тільки на отримання матеріальної допомоги, з метою нарощування оборонного потенціалу, але й на перспективу інтеграції всієї системи забезпечення обороноздатності України в європейський простір [36].

Друга група заходів стосується існуючих механізмів забезпечення процесів формування політики євроінтеграції в Україні, де існують серйозні проблеми.

Для формування програми ефективних і результативних дій у відповідь на виклики, що виникають, необхідним є, насамперед, їх усвідомлення. І є певні сумніви, що це відбувається нині в Україні, зануреній у власні поточні проблеми і не налаштованій на роздуми над тим, що не знаходиться в межах короткострокової перспективи. Як наслідок, українське суспільство є мало обізнаним стосовно процесів у ЄС, попри великий потік інформації, зокрема від ЗМІ. Але цей великий масив інформації, не будучи проаналізованим і осмисленим, створює скоріше відчуття певного безладу та хаосу, ніж розуміння того, що відбувається. Є ризик дізнатися про реальний масштаб проблем, які назрівають на пріоритетному для нас європейському напрямі, надто пізно – коли проблеми сягнуть такої величини, що їх вже буде неможливо не помічати.

Зважаючи на це, необхідно насамперед створити передумови для постійного та системного аналізу проблем європейської тематики в Україні. На жаль, незважаючи на проголошення країною європейського вибору, в країні немає жодного потужного спеціалізованого науково-аналітичного центру з систематичного та комплексного вивчення проблем Європи, включаючи не лише проблеми самого ЄС та інших європейських регіональних об'єднань, але й економіки та політики ключових країн-членів ЄС. Таких центрів з

потенціалом, достатнім для розв'язання багатоманітних науково-аналітичних проблем, немає ані в Національній академії наук України²⁷, ані в вищих навчальних закладах²⁸, ані серед недержавних дослідницьких центрів. Не існує і постійно діючої мережі українських центрів з вивчення проблем європейської інтеграції, а діючі численні дослідницькі структури, дотичні до аналізу окремих аспектів у цій сфері, виступають скоріше конкурентами за обмежені фінансові ресурси, аніж кооперантами під час проведення фахових досліджень [16].

Таким чином, для України вкрай актуальною є задача створення постійно діючої потужної системи, принаймні у формі мережі незалежних аналітичних центрів, з комплексного науково-аналітичного супроводження процесів розвитку Європи та європейської інтеграції. Без цього політика держави не матиме солідного обґрунтування та буде цілком підпорядкована оцінкам, які генеруються ззовні – за переважного впливу зарубіжних експертів та аналітичних центрів.

У цьому контексті провідним аналітичним центрам України, які вивчають різні аспекти євроінтеграції, можливо, слід створити консорціум з дослідження проблем європейської інтеграції, запросивши і представників авторитетних європейських дослідницьких центрів – із можливим висуненням ним [консорціумом] проектів для фінансування в рамках програми “Горизонт 2020” та її продовження на наступний період після 2020р., а також інших міжнародних фондів.

Процес адаптації до нових форматів розвитку євроінтеграції вимагає і суттєвої зміни поведінки українського бізнесу. Останній, як доводить практика підготовки України і до вступу до Світової організації торгівлі, і до укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, був надзвичайно пасивним у періоди формулювання положень щодо умов, які підлягають включенню до відповідних міжнародних документів. Та показовим є те, що представники бізнесу, коли неоптимальні для країни рішення були вже прийняті, набули юридичної сили та почали свою реальну дію на економіку, були дуже схильні до критики причетних до переговорних процесів, забуваючи при цьому, що самі не доклали жодних зусиль, аби ці умови були кращими. І хоча в українських союзах та

об'єднаннях підприємців і створюються певні структури з назвами, які містять посилання на європейську інтеграцію³⁰, вкрай важко побачити їх реальний вплив на створення загальних умов для розвитку євро-інтеграції України. На жаль, все обмежується вирішенням локальних питань на короткострокову перспективу [20].

У цьому контексті доречною була б більша схильність до фінансування українським бізнесом досліджень стратегічних питань розвитку країни та шляхів оптимізації її місця в Європі. Український бізнес міг би виступити з відповідною довгостроковою дослідницькою ініціативою з цих питань, що могла б реалізовуватися на основі відкритого конкурсу.

Нарешті, потребують корекції і механізми підготовки урядових рішень з питань євроінтеграції. На жаль, Україна в цьому аспекті істотно відстає від “зануреного у проблеми” ЄС, особливо за такими параметрами:

- інформаційні інтернет-портали державних органів, які займаються питаннями євроінтеграційного процесу в Україні, незважаючи на наявність великого числа фахівців з комп'ютерних технологій, за своїм рівнем досить суттєво поступаються інтернет-ресурсам керівних органів ЄС як за обсягом інформації, що надається, так і за глибиною її аналізу, та навіть за формою представлення громадськості;

- між Україною та ЄС і його країнами-членами існує значний розрив у рівнях залучення громадськості до обговорень питань розвитку європейської інтеграції. Якщо в ЄС вже практично два десятиліття у віртуальному просторі створюються потужні платформи для обговорень ключових проблемних питань розвитку та реформування ЄС, то в Україні цей напрям ще не набув розвитку;

- якщо керівні органи ЄС використовують потужну мережу незалежних аналітичних органів з багаторічним досвідом здійснення досліджень та політичного консультування, які забезпечують деталізоване опрацювання рішень, що готуються, то в Україні в цій сфері абсолютно переважають закриті режими, в рамках яких до процесів підготовки рішень допущені лише “свої”.

Усе це негативно позначається на якості рішень, що приймаються у сфері євроінтеграції. Український бізнес спільними зусиллями міг би профінансувати

спеціальний грант на цілі удосконалення управління процесом євроінтеграції в Україні, маючи на меті наближення управлінських структур і процедур у цій сфері до рівня, існуючого в ЄС.

В Україні вкрай необхідним є створення багаторівневої системи управління процесом євроінтеграції – із залученням до неї представників урядових структур, які займаються питаннями формування євроінтеграційної політики, представників провідних всеукраїнських союзів та асоціацій бізнесу, недержавних організацій (громадянського суспільства) та різних секторів академічної сфери (НАН України, університети, недержавні дослідницькі організації). Це має бути не проста політична декларація або форум для проведення лекцій високопосадовцями, або їх розмови під супровід модератора від ЗМІ, а ретельно опрацьований постійно діючий механізм двосторонньої комунікації під час підготовки ключових рішень стосовно розвитку євроінтеграції.

Формуючи політику України у сфері європейської інтеграції, варто діяти на основі багатоваріантних оцінок і розрахунків, які мають виходити з різних сценаріїв розвитку ЄС у майбутньому. В умовах підвищеного рівня невизначеності внаслідок незалежних від країни чинників Україна має бути готова до різних сценаріїв і мати для кожного з них відповідний політичний інструментарій і набір можливих запобіжних заходів з метою уникнення масштабних негативних наслідків. Такий підхід – один з вимірів національної безпеки держави, якого слід неухильно дотримуватися.

Висновки до розділу 3

Важливим під час розмірковувань над майбутнім відносин України та ЄС має стати врахування процесів диференціації всередині Союзу. За певних умов ці процеси можуть перерости у фрагментацію єдиного простору – з утворенням у ньому різних зон з різним рівнем інтеграції. Хоча цей сценарій навряд чи є політично бажаним, адже об'єктивно має межі, за якими єдиний простір ЄС може фактично розпастися на два чи більше різних інтеграційних блоків (хоча й існуватиме під однією назвою), він є цілком реальним за

умови, якщо одна група країн-членів наполягатиме на подальшому прогресі формування ЕВС та політичного союзу, а інша – залишатиметься на позиціях пріоритету національної політики розвитку.

Найбільш реальним є виникнення такого внутрішнього інституційного розламу всередині ЄС по лінії “єврозона – інші члени ЄС”, оскільки, по-перше, єврозона вже де-факто вирізняється у межах єдиного економічного простору ЄС, а, по-друге, саме в рамках формату єдиної монетарної політики найбільш виразно проявляється імператив формування єдиної фіскальної політики, на що багато країн-членів ЄС навряд чи погодяться. Перспективи інтеграції фіскальних механізмів та інститутів регулювання приховують можливість створення в ЄС свого роду “вищої ліги” (або, іншими словами, “бізнес-класу”) об’єднання, тоді як більшість країн-членів Євросоюзу залишаться в “нижчій лізі” (“економ-класі”).

Поряд з відокремленням єврозони, можуть набути системного характеру й інші аспекти фрагментації. Так, істотні розбіжності в питанні міграції можуть мати наслідком вихід окремих країн із Шенгенської угоди або неприєднання їх до нових угод стосовно спільної охорони кордонів і спільних механізмів контролю за міграційними потоками або надання притулку. У такому випадку може фактично припинити існування єдиний простір переміщення людей – із заміною в окремих частинах цього простору єдиних правил відповідними двосторонніми угодами з країнами, які припинять участь у спільних механізмах.

Таким чином, складається парадоксальна ситуація, коли і суттєве поглиблення процесу європейської інтеграції, і можливі явища дезінтеграції будуть викликом для України, її процесу соціально-економічних перетворень та взаємодії у рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Залежно від типу сценарію подальшого розвитку ЄС ці виклики діятимуть у різний спосіб, але матимуть схожий кінцевий результат у разі нездатності знайти на них позитивні відповіді. Адже усвідомлення українським суспільством реальності втрат результатів, які воно очікувало від євроінтеграції, будуть мати значущі наслідки не лише для політики, але й в ментально-ціннісному аспекті.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє дійти наступних висновків.

1. Кризові явища в розвитку європейського інтеграційного процесу, які набули поширення у другому десятилітті ХХІ ст., були зумовлені глибинними чинниками, дія яких тісно пов'язана з хвилеподібним характером соціально-економічного та технологічного розвитку. Вони не є для ЄС чимось унікальним, оскільки кризи постійно супроводжували розвиток євроінтеграційного процесу. Кризові процеси розвитку євроінтеграції мають комплексний та багатоаспектний характер.

2. Головне первинне джерело нинішніх кризових процесів – значні протиріччя та асиметрії у механізмах єврозони та проголошеній політиці завершення формування ЕВС. Механізми функціонування єврозони не відповідають ситуації наявності істотних розбіжностей між країнами-членами за рівнем економічного розвитку, зрілістю інститутів економічного регулювання та потенціалом конкурентоспроможності. Євроінтеграція гостро потребує переформатування, здатного надати їй нового імпульсу. Проте нині в “ядрі” ЄС – єврозоні – немає єдиного стратегічного бачення стосовно подальшого розвитку інтеграційного об'єднання. Його виробленню заважають істотні розбіжності між країнами-членами, які мають принциповий, а подекуди і концептуальний характер.

3. Перехід на вищу стадію формування ЕВС не може відбуватися поза утворенням політичного союзу держав, що має забезпечити відповідний рівень єдності у проведенні економічної політики. Але плани утворення політичної надбудови над ЕВС виявилися зруйнованими, що сприяло виникненню та поширенню кризових явищ. Ця проблема істотно ускладнилася через важливі політичні зміни в Європі та світі, пов'язані з відродженням націоналізму та протекціонізму, посиленням деглобалізаційних тенденцій. Висунення на перший план політики національних цінностей та національних життєвих принципів створює передумови для уповільнення процесу євроінтеграції та навіть посилення дезінтеграційних тенденцій, що яскраво підтверджує вихід Великої Британії з ЄС.

4. Часткові реформи, проведені останніми роками в ЄС та єврозоні, є незавершеними та залишають простір для різних траєкторій руху в майбутньому. При цьому, усталені механізми та формати взаємодії, які не є достатньо гнучкими та різноманітними, перестали відповідати реаліям сучасного розвитку і тому не спрацьовують належним чином.

5. Жоден з п'яти запропонованих ЄК у березні 2017р. сценаріїв подальшого розвитку ЄС не виглядає ідеальним: кожен містять ті чи інші ризики. Політично більш реалістичними з них є лише три сценарії. Сценарій “Хто хоче більшого, робить більше”, який, однак, є досить ризикованим і вимагає дотримання певних меж, щоб різні “швидкості” не перетворилися за своїм змістом на різні інтеграційні утворення. Сценарій “Робимо разом набагато більше”, до якого схиляється ЄК та лідери Франції та Німеччини, однак реалізація якого можлива лише в разі подолання кризи довіри громадян до наднаціональних структур і суттєвого “вирівнювання” економічного розвитку більшості країн-членів. Результати цього дослідження дають більше аргументів для підтримки сценарію “Робимо менше, але більш ефективно”, який виглядає найбільш прийнятним з точки зору балансу інтересів різних учасників євроінтеграційного процесу та внаслідок цього є найбільш життєздатним.

6. Процес завершення формування ЕВС, ініційований у 2012р. прийняттям Договору про стабільність, координацію та управління в Економічному і валютному союзі, став комплексним, що складається з утворення Банківського союзу, Фіскального союзу країн-членів та запровадження єдиної європейської системи макроекономічного регулювання (“Європейський семестр”). Згодом до його змісту був доданий четвертий елемент – утворення Союзу ринків капіталів, який нині разом з Банківським союзом офіційно трактується як “Фінансовий союз”, а єдина європейська система макроекономічного регулювання постає нині як основа “Економічного союзу”.

7. Протиріччя, викликане процесом завершення формування ЕВС, полягає в тому, що він [ЕВС] зумовлює посилення функцій макроекономічного

регулювання на комунітарному рівні за відсутності для цього необхідних політичних передумов на рівні національних держав. Він недостатньо враховує особливі політичні та етнокультурні аспекти розвитку, а також фактор значної технологічної складності запропонованих механізмів регулювання.

8. Серед усіх компонентів ЕВС питання формування Банківського союзу є найменш спірним і користується найбільшою підтримкою: подальший розвиток інтеграції у банківській сфері є імперативом не лише для країн єврозони, але й всього ЄС. Водночас, курс на пришвидшене формування Союзу ринків капіталів є не лише мало реальною, але й доволі небезпечною політикою, яка ґрунтується на занадто оптимістичному визначенні інституційних спроможностей нинішнього ЄС. Цей курс мав б бути сфокусований на невеликій кількості пріоритетів, здатних дати хід більш довгостроковим структурним змінам на фінансових ринках ЄС. Але найбільш проблемним напрямом залишається формування Фіскального союзу: Європа загалом та єврозона зокрема не виявляють ознак готовності до впровадження наднаціонального фіскального інституту (Казначейства).

9. Для України кардинальні зміни в системі європейської інтеграції є одночасно і новими можливостями, і новими викликами. Слід враховувати можливість виникнення конфлікту нових інституційних форматів з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС як з позиції формальних, так і неформальних інституційних засад. Інтенсивний процес змін у механізмах ЄС може призвести до прогресуючого відставання змісту Угоди від регулятивної системи ЄС в умовах, коли темп інституційних змін в ЄС помітно перевищить темп інституційних змін в Україні.

10. Основні ризики для України, що виникають із переформатування європейської інтеграції, пов'язані з можливістю фрагментації європейського простору та, як наслідок, виникненням складних політичних дилем вибору та додаткових фінансових витрат, певним звуженням можливостей доступу до коштів ЄС, загостренням проблем з мігрантами та можливістю руйнації Шенгенського режиму, ускладненням умов у сфері безпеки через зменшення підтримки з боку ЄС. При цьому і суттєве поглиблення процесу європейської

інтеграції, і можливі явища дезінтеграції постануть викликом для України, її процесу соціально-економічних перетворень та взаємодії в рамках Угоди про асоціацію з ЄС.

11. У процесі адаптації до змін, що відбуваються в ЄС, необхідно враховувати як власний досвід реформ на основі адаптації до європейських норм, так і аналогічний досвід країн Центральної та Східної Європи, що вже приєдналися до ЄС. Цей досвід свідчить, що висуваючи на порядок денний завдання, для реалізації яких немає достатніх передумов, країна може наразитися на ризик можливої дискредитації усього політичного курсу, втрати суспільної довіри до нього та вимушеного перегляду стратегічних пріоритетів. Відтак, слід виключити механічне перенесення європейських інститутів на український лад, а створювати умови для прогресуючого піднесення рівня цивілізованості соціально-економічних і політичних процесів у межах України на основі імперативів, укорінених у національній культурі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беглиця В.П. Ключові проблеми співпраці України з Європейським Союзом / В.П. Беглиця, О.І. Шаловинська // Публічне управління та митне адміністрування. № 4 (23). 2019. С. 122-127.
2. Бондаренко В.Д., Ващук Ф.Г., Артьомов І.В., Буцко Ю.В., Вітер Д.В., Загайнова Л.І., Казакевич Г.М., Руденко О.М. Державне управління в умовах Європейської та Євр оатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія. URL: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/3700>.
3. Бутівщенко С.В. Пріоритетні напрями європейської інтеграції України та механізми їх регулювання // С.В. Бутівщенко / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артьомов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. Ужгород: Ліра, 2009. С. 139-161.
4. Гонціяз Я. Державне управління в контексті європейської інтеграції: веб-сайт. URL: <https://parlament.org.ua/>
5. Д'яченко О. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. URL: http://www.model.poltava.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1918:2020-02-13-12-39-05&catid=159:2017-12-17-07-31-30&Itemid=530
6. Емерсон М. Виграшний хід ЄС: як має змінитися політика щодо Східного партнерства. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/>.
7. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом / Office of the official publications of the European Union. Luxembourg, 2009. 16 с. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf (дата звернення: 13.05.2020).
8. ЄЕСК долучається до реалізації Східного партнерства. Євробюлетень. 2009. № 6 (червень). С. 23.
9. ЄОТС ТИСА починає реалізацію низки інвестиційних проєктів на Закарпатті. Закарпаття онлайн. URL: <https://zakarpatya.net.ua/News/191192-IEOTS-TYSA-pochynaie-realizatsiiu-nyzky-investytsiinykh-proektiv-na-Zakarpatti-FOTO>. (дата звернення: 12.03.2020).

10. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»: веб-сайт.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
11. Закону України «Про засади державної регіональної політики», прийнятого 5 лютого 2015 р.: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
12. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік. Результати та плани. К. 72 с.
13. Калат Я.Я., Демедюк О.П. Імплементация європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (доповідна записка). ДУ Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України: вебсайт. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/e20170401.pdf>. (дата звернення: 11.03.2020).
14. Кальниш Ю.Г. Системні фактори впливу на формування та реалізацію державної євроінтеграційної політики України в умовах глобалізації / Ю.Г. Кальниш // Моделі і механізми регулювання євро регіонального співробітництва України: монографія / За заг. ред. І.В. Артёмова, О.М. Ващук, О.М. Руденко. – Ужгород: МПП «Гражда», 2013. С. 296-326.
15. Камінська Н. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування та Україна : монографія. Київ : КНТ, 2014. 413 с.
16. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України. Незалежний культурологічний часопис "І". 2002. № 23. С. 133–157.
17. Кіш Є.Б. Європейське територіальне співробітництво регіонів України та ЄС. Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європ. Інтеграційних Студій. 2019. № 2. 376 с.
18. Корнієнко В. О. Європейська ідентичність: міф чи реальність? Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 14-23 березня 2018 р. Електрон. текст. дані. 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/4836> (дата звернення: 15.08.2020).

19. Корнієнко В. О. Євросоюз: українська мета на тлі європейських проблем. Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 13-15 березня 2019 р. Електрон. текст. дані. 2019. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2019/paper/view/6809> (дата звернення: 15.09.2020).

20. Корнієнко В. О. Україна — ЄС: перспективи інтеграції в контексті сучасних викликів. Інтеграційний вибір України: історія, сучасність, перспективи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Вінниця, 10 квітня 2012 р. Тернопіль : Крок, 2012. Т. II. С. 204–209.

21. Корнієнко В. О. Україна в Європі і світі [Електронний ресурс] : [онлайн-гід з питань євроантлантичної інтеграції] : [електронний] навчальний посібник / В. О. Корнієнко. - Електронні текстові дані (1 файл (PDF) : 20,2 Мбайт). - Вінниця : ВНТУ, 2017. - 147 с.

22. Лизун М. В. Архітектура сучасних процесів регіональної інтеграції. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 102–107. URL: http://economyandsocietyin.ua/journal/13_ukr/17.pdf

23. Лизун М. В. Розвиток парадигми регіональної валютної інтеграції. *Економічний простір*. 2017. № 125. С. 5–16

24. Малик Я. Розвиток двосторонніх відносин України з Європейським Союзом. «Ефективність державного управління». 2013. № 36. URL: file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/efdu_2013_36_4-1.pdf (дата звернення 14.12.2019).

25. Москаленко О.М. Проблеми та ризики інтеграції України у світовий економічний простір в умовах "циф\$ рової глобалізації". Національна економіка України в умовах європейської інтеграції: матеріали всеукр. наук. практ. конф., 19—20 жовтня 2017 р., м. Дніпро. С. 60—64.

26. Наши соседи: панорама региональных программ и проектов в странах Восточной Европы / Европейская Комиссия, Бюро сотрудничества EuroAid. Брюссель, 2010. 56 с. 7. Прокопенко Л. Л. Розвиток регіонального

співробітництва України в контексті європейської інтеграції: монографія. Дніпро, 2008. 132 с.

27. Офіційний веб-сайт SIGMA. URL: [http:// www.oecd.org/site/sigma](http://www.oecd.org/site/sigma) (дата звернення 21.05.2020).

28. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації та Комітету цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/> 10. Рябець В. В. Діджиталізація міжнародного економічного розвитку [Електронний ресурс]: зб. матеріалів наук. практ. інтернетконф., 16 січня 2020 р., м. Київ. К.: КНЕУ, 2020. С. 7-11.

29. Офіційні статистичні дані UNCTAD. URL: [https:// unctadstat.unctad.org/](https://unctadstat.unctad.org/)

30. План заходів з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. [Електронний ресурс]. URL: [https://www.president.gov.ua/documents/ 1552019-26586](https://www.president.gov.ua/documents/1552019-26586).

31. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.»: веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

32. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України No 1678-VII від 16.09.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2014. No 40. Ст. 2021. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

33. Регіональна політика Європейського Союзу: підручник / за ред. Віктора Чужикова. Київ: КНЕУ, 2016. 495 с.

34. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / за заг. ред. Р. Ткачука. Київ, 2010. 224 с.

35. Розвиток новітніх форм міжнародної економічної інтеграції на початку XXI століття: монографія / Ред. О. І. Шнирков. Київ : 2016.

36. Сіренко К. Ю. Євроінтеграційна політика України: позитивні та негативні аспекти. URL : [http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/ 22 3 2018ua/18. pdf](http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/2232018ua/18.pdf)

37. Смолінська С.Д., Наконечна Ю.С. Інтеграція банківської системи України в умовах світової економіки. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/10/92.pdf>

38. Східне партнерство Європейського Союзу: додаткові можливості для інтеграції України / І. Ф. Газізуллін, М. М. Гончар, О. В. Коломієць та ін.; за ред. В. М. Мартинюка; Український незалежний центр політичних досліджень. Київ, 2009. 84 с.

39. Тихомирова Є. Б. Моделі регіональної політики ЄС. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/p03/p053.pdf> (дата звертання: 27.04.2020).

40. Торговельно-економічне співробітництво Україна-ЄС. URL: <https://ukraine.eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/trade-and-economic/ukraine-eu-trade>.

41. Транскордонне та регіональне співробітництво. Євроінтеграційний портал: веб-сайт. URL: <https://eu-ua.org/yevrointehratsiia/transkordonne-tarehionalne-spivrobitnytstvo> (дата звернення 04.05.2020).

42. У ЄС вказали на порушення під час виборів та заявили про подальшу «політичну асоціацію та економічну інтеграцію» з Україною. URL: <https://tsn.ua/politika/u-yes-vkazali-na-porushennya-pid-chas-vivoriv-ta-zayavili-pro-podalshu-politichnu-asociaciyi-ta-ekonomichnu-integraciyu-z-ukrayinoyu-1382499.html>.

43. Цифрова адженда України — 2020 ("Цифровий порядок денний" — 2020). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти "цифровізації" України до 2020 року [Електронний ресурс] / NITECH office. грудень 2016. 90 с. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

44. Чому євроінтеграція важлива для України? - думка експертів. URL : <https://www.prostir.ua/?news=chomu-jevromtehratsiya-vazhlyva-dlya-ukrajmy-dumka-ekspertiv>

45. Шаловинська О.І. Ключові проблеми співпраці та інтеграції України і Європейського Союзу / О. І. Шаловинська // Південна Україна у міжнародних відносинах: історія та сучасність. – 2019.
46. Шамборовський Г.О. Регіональна політика Європейського Союзу : навч. посіб. Г.О. Шамборовський. К. : Знання, 2011. С. 187.
47. Шаров Ю.П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти : монографія Ю.П. Шаров. К. : УДАУ, 2001. 302 с.
48. Шнирков О. І. Політика регулювання конкуренції і сприяння зростанню конкурентоспроможності в ЄС. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 1–2. С. 77–88.
49. Шпачук В.В. «Базель III»: етапи впровадження та методика оцінки. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=454>
50. Щодо інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань європейської інтеграції. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukraine-eu-inform>.
51. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз : монографія.Х. : Право, 2013. С. 45.
52. Balassa B. *The Theory of Economic Integration*. London: Routledge, 2013. 286 p.
53. Blomström M., Kokko A. *Regional Integration and Foreign Direct Investment*. CEPR Discussion Paper. *C.E.P.R. Discussion Papers*. 1997. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/cprceprdp/1659.htm>.
54. Bolaños Bonilla A. *A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy*. Rochester, NY: Social Science Research Network, 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799>.
55. Boronos V., Shkarupa O., Demchyshak N., Sineviciene L., Kubakh T. Strategic orientation of innovative activity regulation: Ukraine and EU integration process. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. № 1. pp. 307-318.

56. Borzel T. A., Risse T. *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2016. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=86bd9468e1f84b31ff824fe8dac0d0d8>.
57. Brenner N., Jessop B., Jones M., Macleod G. *State/Space: a reader*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2008.
58. Eastern partnership index 2019. URL: <https://eap-csf.eu/wpcontent/uploads/eap-index-2019.pdf>.
59. Eilstrup-Sangiovanni M. *Debates on European Integration: A Reader*. Basingstoke England ; New York: Palgrave, 2006. 532 p. P. 57-58.
60. European Commission Convergence report. European Commission. European Commission Institutional Papers, 2015.
61. European Commission. Report on the Euro Area: Commission Staff Working Document. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-recommendation-euro-area-staff-working-document_en_0.pdf.
62. European Neighbourhood and Partnership Instrument Eastern Regional Programme Strategy. Paper 2007–2019. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_eastern_rsp_en.pdf
63. Eurostat Database on asylum and managed migration. 2020. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>.
64. EU-Western Balkans summit in Sofia. – Council of the European Union. Retrieved from: <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2018/05/17/>.
65. Fernandez R. Returns to Regionalism: An Evaluation of Non-traditional Gains from RTAs. *CEPR Discussion Paper*, April 1997. URL: <https://econpapers.repec.org/paper/cprceprdp/1634.htm>.
66. Figuière C., Guilhot L. Caractériser les processus régionaux: les apports d'une approche en termes de coordination. *Mondes En Développement*. 2006. No 3. P. 79–100.
67. Henri R. Une lecture comparative des accords d'association euro-méditerranéens et de l'Accord Nord-Américain de Libre-échange (ALENA).

Intégration euroméditerranéenne et stratégie économiques. / Ed. R. Henri. Paris: L'Harmattan, 2003.

68. Hettne B. The New Regionalism Revisited. *Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader International Political Economy Series* / Ed. F. Söderbaum and T. M. Shaw. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK, 2003. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f15bd2601445b9b>.

69. Hurrell A. Regionalism in Theoretical Perspective. *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order* / Ed. L. Fawcett and A. Hurrell. Clarendon Press, 1995.

70. International Monetary Fund. Data – Exchange Rates incl. Effective Ex. Rates. URL: <http://data.imf.org/regular.aspx?key=61545862>.

71. Isarescu M. Unconventional monetary policies and financial stability: implications for banks and financial markets. Rome: CIGI – Oliver Wyman, 2015.

72. Keating M. The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change. E. Elgar Cheltenham, UK, 1998.

73. Kébabdjian G. Europe et globalisation. Paris: Editions L'Harmattan, 2006. 224 p.

74. Kuryliak V., Lishchynskyy I., Lyzun M., Komar N. Benchmarking of local production systems in Eastern Europe and Ukraine. *Management & Gouvernance*. 2017. №17. C. 15–29.

75. Michael Emerson Scenarios for a Wider Europe. Retrieved from [https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2019/02/PI_2019_02_ME_Scenarios_for_the_WiderEurope.pdf](https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2019/02/PI_2019_02_ME_Scenarios_for_the_Wider_Europe.pdf)

76. Mongelli F. P. European Economic and Monetary Integration, and the Optimum Currency Area Theory. *European Economy. Economic Papers*. 2018. No. 302. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication12081_en.pdf.

77. Nye J. S. Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization. Little, Brown, 1971. 234 p.

78. Our Strategy on the Future of Eastern Partnership Association Trio 2030. URL: <https://tsajunga.lt/wp-content/uploads/2019/10/LT-EPP-Trio-Strategy-2030.pdf>.
79. Radulescu M. Adopting euro in the new member states of the European union. *Annals of Constantin Brancusi'University of Targu-Jiu. Economy Series*. 2020. No 4.
80. Söderbaum F., Shaw T. Theories of New Regionalism: A Palgrave Reader. *International Political Economy Series*. Palgrave Macmillan UK, 2019. URL: <http://gen.lib.rus.ec/book/index.php?md5=379a5f1daa1917187f2601445b9b>.
81. The Long View: How will the global economic order change by 2050? – Pricewaterhouse Coopers, February 2019. Retrieved from: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in2050-full-report-feb-2019.pdf>.
82. WTO. Regional Trade Agreements Information System, 2019. URL: https://rtais.wto.org/UserGuide/RTAIS_USER_GUIDE_EN.html (Last accessed: 09.10.2020).